Some views on Grammatical Problems in NEPAL BHASA

विष्णु चित्रकार

नेपाल भाषाया ख्वा: व पह:या खँय् छुं बिचा:

Some Views on Grammatical Problems in Nepal Bhasha

विष्णु चित्रकार

थौं बा:या ख्वा: स्वयेगुया लसताय्
थ्व ब:चाधंगु सफूचा छगू
बा:यात ल:ह्लाना च्वना ।

विष्णु चित्रकार

विष्णु चित्रकारं च्व:गु थ्व भाय्‌लचंया सफूचा
'नेपाल भाषाया ख्वा: व पह:या खँय् छुं बिचा:'
लसता प्रेस, क्वा:बहा: थहिंति ध्वाना: दिलिप शाक्यं
नेपाल संवत ११११० गुंलागा अाैंसि, बा:या ख्वा: स्वये खुन्हु
(१९९० अगष्ट २० खुन्हु) द्व:छिगू पिथंगु ख: ।
थ्व सफूचिया हामा च्वमि थ:हें ख: ।
स्वापू– फोन २२६२११, २२०८४८
मू–

न्ह्यथना

मचातय्सं खँ न्ह्यन्यं थुइकाकाइ, भाय् ल्हाये सयेकाकाइ; इमित व्याकरण म्वाः। खँ जक ल्हायेत जूसा तःधींपित नं व्याकरण माःगु मदु। गथे ल्हायेगु अथे हे च्वयेगु जुत्तले शब्दशास्त्रया आवश्यकता मदु। नेपाल भाषाय् मे, प्याखं, बाखं गबलय्‌निसें च्वयावल अबलय्‌निसें व्याकरण च्वयावःगु खनेमदु। दु धयागु जूसा व्याकरण जक तनाः मेगु जक ल्यनेमाःगु मदु।

पुलांगु नेपाल भाषाय् मे व प्याखं तोताः सिर्जनात्मक कृति गुलि हे दु ? बाखं दु भाय् हिलातःगु जक आपाः, मौलिक बाखं खने मदु। उबलय्‌यापिसं नेपाल भाषां, थःगु हे भाय्‌या खँग्वःया कोश मच्वः बरू अमरकोश तःह्रस्यां नेपाल भाषां हीकल। गथे प्याखं बाखं संस्कृत भाषाया आधारय् च्वत, अमरकोश नेपाल भाषां हीकल, थथे हे अबलय् संस्कृत व्याकरणया थासाय् थानाः नेपाल भाषाया व्याकरण च्वये धकाः च्वःसा च्वयेफुगु खः। तर फाकुगु व्याकरणपाखे सुयां मन मवं जुइ उकिं उबलय् व्याकरण च्वःपिं सुं मन्त। थथे छाय् जुल धाःसा मल्ल कालय् प्याखं च्वत, केबल जुजु खलकं च्वत, धार्मिक बाखंया भाय् हीकल, केबल पुरोहित वर्ग हीकल—मेपिं प्रजा-वर्गयात यक्व-गाक्व आखः ब्वनेगु अवसर हे मदुसा इमिसं व्याकरण थें जाःगु न्ह्यपु नायेके माःगु विषय गबलय् च्वयेफइ ?

जःलाःखःलाः देश भारतय् वःपिं यूरोपमित नेपालय् नं थहां वसेंलि इमिसं नेपाल भाषा लिखित भाषा खया नं थुकिइ व्याकरण मदुगु खन। थ्व हे खँ न्यनाः यलया पण्डित अमृतानन्दं नेपाल भाषा व्याकरण च्वत। थ्वया गुलिखे लिपा शुक्रराज शास्त्रीं पाणिनिया सिद्धान्त कौमुदी व नेस्फीलडया इंगलिश ग्रामरया आधारय् नेपाल भाषा व्याकरण च्वत। थ्व मदुबलय् दुह्य काय् थें जुल। नेपाल भाषा न्ह्याकेयंकेगुलिइ थुकिं तःधंगु ज्या बिल। न्हासं थ्वयेक धायेथाय् मिलाफुति, ताहाः न्वसः दुगु आखःया ल्यूने लिफुति तयेगु व काय्-म्ह्याय् खँग्वलय् बागः 'य्' छयलेगु न्हापां थ्व हे व्याकरणं छयूगु पलाः

खः । खयेत डेनमार्कयाम्ह् हायन्स जोर्गेन्सनं नं क्लासिकल नेवारी ग्रामर च्वयादीगु खः तर थ्व पुलांगु भाषायात कयाः च्वयातःगु व भाषा नं अंग्रेजी जूगुलिं नेवाः लेखकतसें थुकिं ज्या काःगु खनेमदु ।

नेवाः पहलं बिचाः यानाः व्याकरण च्वयेगु ज्या पुष्परत्न 'सागर' जुं छुनादिल धाःसा इस्वरानन्द स्रेस्थाचार्यजुं अझ छपलाः न्ह्याः वनाः व्याकरण-यात माःगु खँग्वः नापं थमं हे ज्यानाः थःहे पहलं नेपाल भाषाया भाय्लचं च्वयादिल । खँ जुइमा ज्या जुइमा न्हापां छम्ह्–निम्हस्यां छु जक छुइमाः धुंया नँ थें थ्व न्यनावनी । ख्वपय् रमापतिराज शर्माजुं यँय् काशीनाथ तमोतजुं थ्व भाषाया च्वःथ्यां–प्वःथ्यां, दुथ्यां–पिथ्यां वालाःमालाः मूति खँ पिब्वये ह्या-दिल । थ्वहे इवलय् भाजु विष्णु चित्रकार "नेपाल भाषाया ख्वाः व पःह्या खँय् छुं बिचाः" ज्वनाः झीगु न्ह्योने दं झाल । मि बांलाक छ्वयेकेत मि च्याका बियेवं मगाः, बराबर सिँ कथं हंकाबीमाः, तना बीमाः अले जक दनदनं छ्वइ । अथे हे भाषा थन्ह्याकेत नं भाषाया दुथंपिथंया विषयय् न्हून्हूगु खँ ह्यातुं च्वनेमाः, थुजागु विषयय् सह्लह् ब्याकाः क्वःज्यूगु खँ पिकाकां वनेमाः । ख्वुसि छिनावं वंलिसे उकिया चिं तनावं वं थें जुइके मज्यू । झीगु भाषाय् धाःसा आतक थथे हे जुयाः च्वंगु झीसं खना च्वना ।

चित्रकार भाजुं थ्व सफुलिइ मुख्यनं न्वसुया खँ, यासु व याक–यात ह्ना (कारक) या बारे थःगु बिचाः प्वंका दीगु दु । वय्कलं न्वसुया खँय् माग्वः (स्वर) या इवलय् य, या, व, बा, यात नं दुथ्वका दीगु दु । थुकिया दसु क्यने, क्यातुये, क्वये, क्वाये ब्वयादीगु दु । छझाः अय्, आय् यात माग्वः नालेमाः धयागु नं सः थ्वःगु खः, थुकिया बारे वय्कलं थ्व माग्वः हे मखु, माग्वः ह्नासः जक खः धयागु बिचाः प्वंकादीगु दु ।

'बाग्वः' (व्यञ्जन) धयागु विषयय् न्ह म्ह ल्ह जिसें ञ्ह यात नं बाग्वः पुचलय् दुथ्याकेमाः धयागु वय्कलं दलील पेश यानादीगु दु । अले न्हि, न्ह्यः, न्ह्यागुंया पलेसा ञ्हि, ञ्ह्यः, ञ्ह्यागुं च्वयेगु दसु ब्वयादीगु दु । जि स्वये थुकियात अप्वःस्यां यः तायेकी ख्वाः मवः । अले छता खँ संस्कृतय् थें ह् न्हापा वयाः न, म, र लिपा वइगु वा नेपाल भाषाया गुलिं ब्याकरणविद्‌पिसं धाःथें न्, म्, र्, ञ् न्हापा वयाः ह लिपा वइगु खः थ्व लेखय् स्पष्ट मजू, गनं गथे गनं गथे दु, प्रेसया द्वनं जक नं थथे जूगु खयेफु ।

नेपाल भाषाया यासुया थःगु हे पहः दु । थुकिया दसु इस्वरानन्द स्रेस्थाचार्य व रमापतिराज शर्मापिसं आपालं बियादी धुंकल । थ्व यासुयात

चित्रकार भाजु हानं थःगु हे पहलं स्वयाः न्हून्हूगु खँ न्ह्यब्वयादिल । गुगु ब्वनाः झी स्कूली शिक्षा कयाव्यापिं छकः इतिमिति मकंसे च्वनेफइमखु । बय्‌कःया धापू खः नेपाल भाषाया क्रियापद संस्कृतया कालविभाजन लिसें पाय्‌छि मजू ।

'याक-यात हृना' (कारक) ब्वय् चित्रकार भाजुं न्हापाया भाय्‌लचंमि-पिसं संस्कृत भाषाया थासाय् नेपाल भाषाया कारक थाना क्यन, थ्व छाल्यें पाय्‌छि मजू, नेपाल भाषाय् कारक न्ह्यब्वयेगु थःगु हे पहः दु धकाः दसुलिसें धलःपौ नापं बियाः क्यनादीगु दु ।

भाजु बिष्णु चित्रकारं झीगु न्ह्योने गुगु न्हून्हूगु विचाः न्ह्यब्वयादिल, थ्व गुलि तक खः व खःवयेफु झीसं नं नुगलय् वायेकाः स्वयेबहः जू । चित्र-कार भाजुं व्याकरण थें चुइँचुइँ पूगु क्षेत्रय् पलाः तयादिल, मतःगु तयादी धुंकल भाः तयागु पलाः थनं तुं दिनामच्छसे हानं हानं न्ह्यपलाः न्ह्याकादी धयागु आशा दु ।

फणीन्द्ररत्न वज्राचार्य
झ्वाबाहा, यें ।

दुग्यःगु कुतः

नेपाल भाषाया थःगुहे पहः कथंया व्याकरण दयेमाः, मेगु भाय्या व्याकरणया नियमं थ्वयात चीमज्यू धइगु क्वातुगु बिचाः तयाः नेपाल भाषाया व्याकरणया थीथी पक्षयात कयाः तःदँ न्ह्यवंनिसें भाजु विष्णु चित्रकारं चिन्तन याना च्वनादीगु खँ जि स्यू । वहे गम्भीर चिन्तन व अध्ययनया लिच्वःकथं थ्व सफूचा थौं थुकथं पिदनाच्वंगु जि खना । थ्व वय्कःया दुग्यःगु कुतः खः ।

गुगुं छगू भाय्यात व्याकरणं चिनाः च्वये, ब्वने व ल्हाये थाकुका बीगु मखु लाकि व भाय्या पहःयात थुइकाः, व भाय् गुकथं ब्वलनाच्वन धइगु सीकाः वहेकथंया व्याकरणया नियम दयेके फुसा तिनि व भाय् थःगु हे माथं थःगु हे पहलं सुथांलाक्क च्वये, ब्वने, ल्हाये छिंक ब्वलनेत तिबः जुइगु खः । नेपाल भाषाय् थुकथंया वैज्ञानिक अध्ययन जुइ माःगु व उकथं हे ल्वयेक छगू ग्यसुलाःगु व्याकरण मदयेक मगाःगु खँयात अप्वःसिनं वाःचायेकाच्वंगु खः । विशेष यानाः नेपाल भाषा खलकं पिनेया भाय् संस्कृत, नेपाली, अंग्रेजी आदि भाय्या व्याकरणया आधारय् नेपाल भाषाया व्याकरण दयेकेगु कुतलं नेपाल भाषाय् दुहां वःगु विकृति व नेपाल भाषाया थःगु पहः हे तना वनी कथंया प्रवृतियात इलय् हे पने माल धइगु आग्रह दुपिसं थ्व खँयात अप्वः चायेकाच्वंगु धायेमाः । थ्वहे इवलय् भाजु विष्णु चित्रकारं नेपाल भाषाया थःगु विशिष्ट पहःयात आधार दयेकाः वहे कथंया व्याकरणया नियम ज्यायेगु वा नालेगु निंति व्याकरणया छुं मूमूगु पक्षय् थःगु बिचाः न्ह्यब्वयेगुया नापं वैज्ञानिक आधारय् छुं छुं नियमवद्ध व छुं छुं तालिकावद्ध नापं यानाः व्यवहारसिद्ध खँयात क्वातुक्क स्थापित याना दीगु दु । थुकिं नेपाल भाषाया भाषा वैज्ञानिक अध्ययन याइपिन्त, नेपाल भाषाया वैज्ञानिक व व्यावहारिक व्याकरण दयेकेत कुतः याईपिं वैयाकरणतय्त व नेपाल भाषाया सर्वसाधारण ब्वमिपिन्त नापं तःधंगु ग्वहालि जुइफु ।

थ्वया सिबें नं नेपाल भाषाय् छगू वैज्ञानिक, सरल, व्यावहारिक व थःगु हे पहःया व्याकरण मदयेक मगानाच्वन धइगु खँयात तायेकाः छगू पूवंगु व्याकरण हे दयेकेपाखे भाजु विष्णु चित्रकारया मन वनी धका थ्व सफूया ब्वमिपिसं पत्याः यानाः आशा याइ थें जि ताया ।

पद्मरत्न तुलाधर

जिगु थ:गु खँ

थ:गु भाय् त्व:मंका च्वंपिं नेवा:तय्‌त व नेपाल भाषा सयेके मंदुपिं मपिं नेपा:मितय्‌त नेपाल भाषा स्यनेगु छगू सफू माल धइगु पासापिनि इनापं अज्व:गु छगू ब:चा धंगु सफू दयेकेगु मनं ल्हा: न्ह्याकाच्वना बलय् जित: भाय्-लचंया गुलिखय् खँय् पुलांगु (परम्परागत) पह:यात हाचां गायेमा:गु ताल । खनु जि व सफूया न्हापांगु ब्व नेपाल संवत ११०९ या मोह्नीया बिदाय् हे ब्वचायेकागु ख:, अय्नं कारकया खँय् जित: ततक्यंकातल । उकिइ जि आपालं कुत: यानालि तिनि छगू ह्नासु (सूत्र) लुत । इपिंहे खँयात ह्ना: स:ल: ज्वाकेगु मनंतुना: निपुस्वपु च्वसु च्वयेगु मतिइ तया: च्वयायंका । छाय्धा:सा झी भाय्लचंमिपिसं झीगु भाय्यात गुलिखय् थासय् संस्कृतया भाय्लचंया थासाय् मछि मछि न्ह्यंकेगु कुत: जुयावयाच्वंगु जि खना । भाय्लचं धयागु भासय् दुग्ययेक दुबाला: थुइका कायेगु भाषाया थ:पह:यात त्व:गु ह्नासुइ कथंह्नंक ह्नेगु खँ जक ख: । उकिं जि थन भाय्लचं थें ज्या:गु दुग्य:गु ज्याखँय् द्य:नें द्य:नें जक ल्हा: वाना: छुं भचा कुलेगु ज्या जक यानागु दु । थ्व ज्या गुलि थासय् ला: मला: स्वयेगु व थ्वयात अझ दुग्ययेक दुवालेगु ज्या जि विद्वान भाय्लचं-मिपिंतहे त्व:तागु दु । थथे धायेबलय् जि न्ह्यालुवा: भाय्लचंमिपिनित क्वह्यंके त्यनागु मदु । ईया ङ्वलय् वय्क:पिसं गुगु कुत: यानादिल व छगू त:जिगु ज्या व भाय् ब्वलंकेगु ज्याय् छगू तिब:हे ख: । वय्क:पिनिगु कुतलंहे थौं झी थुलि न्ह्यज्याये फुगु नं ख: । उकिं झीसं भाय्लचंमि शुक्रराज शास्त्री, सिद्धि-दासं निसें पुष्परत्न 'सागर', इस्वरानन्द व रमापतिराज शर्मापिं तक व मेमेपिं भाय्लचंमिपिनिगु कुत:यात नं गाक्क च्वछायेहे मा: । अथे खयांनं भासय् दुवाला: क्वबाला: न्हून्हूगु खँ लुइकेगु, भाय्या दुथं व थ:पह:यात क्वथीक थुइकेगु अलय् न्ह्यलुवा:पिनिगु ज्याखँय् द्वंधिद्वं, मगा:मचा:यात कुलेगु ज्या जुयां च्वनेमा:गु खँयात जक जि न्ह्यथने त्यनागु ख: । अलय् थ्व छगू भाय्यात ब्वसालंकेगु ज्याखँ हे नं ख: धयागु जक जिगु धापू ख: ।

थ्व च्वसुइ जि मूकथं स्वता खँ न्ह्यथनेगु कुत: यानागु दु ।–

न्हापां,– फुक्कं भाय्तय्‌के थ:थ:गु पह:या न्वसुपह: दइथें झीगु भासय् नं थ:गुहे कथंयागु न्वसुपह: दु । वयात संस्कृतया दापुतिइ जक मखु थ:कथंयागु छगू 'तगिंज्याना दापू' (स्तरीय मापदण्ड) दयेका: धस्वाकेमा: ।

निगूगु– झीगु भासय् 'ईकथंया ह्लिासु ज्यायेगु पह:' (कालरूपावली)

संस्कृत वा अंग्रेजिइ थें भूत, वर्तमान, भविष्य (Past, Present, future) धायेगु मदु । झीगु भासय् ईकथंया हिलासु निकथं जक ज्याये छि,- छु ज्याखँ छुइ/जुइ न्ह्यःया पहः 'न्ह्यपहः' व छु ज्याखँ छुइ / जुइ धुंकाःया पहः 'लिपहः' । थ्व खँय् जि व्यदँ न्यादँ न्ह्यःहे बिचाः दयेका तये धुनागु खः । अयनं छगू च्वमु दयेकाः न्ह्यब्वये धाःसा मफयाच्वंगु खः ।

स्वंगूगु– झीगु भासय् 'याक–यात हना हिलासु' (कारक रूपावली) ज्यायेगु थःगुहे पहः दु । इमित संस्कृतया थासाय् मन्ह्यं मन्ह्यं क्वचिनेगु कुतः यायेमज्यू । थ्वखँय् झीगु थःपहः न्वखंकेत जिं छगू धलः दयेकाः थन न्ह्यब्वया बियागु दु ।

दकलय् लिपा,– थौं झी च्वमि भाजु मय्जुपिसं छु नं खँ न्ह्यब्वइबलय् संस्कृत वा मेमेगु भासं खँग्वः त्यासा काइगु जक मखुसे थःगु नुगः खँ न्ह्यब्वयेत तकं मेगु भाय्या पहः दुदायेका वयाच्वंगु दु । उकि झीसं थःगु नुगः खँ न्ह्यब्वयेत व छुं नं ज्याखँ न्ह्यथनेत थःगुहे पहः कथं थःगुहे खँग्वः–खँभाय् छ्यलेज्यू धकाः जि छुं भचा छ्यला दसु कथं न्ह्यच्याकेगु कुतः यानागु दु । अलय् थमित छगू मंकाः कुतलं छगू 'तांगिज्याना दापू' दयेकेमाःगु खँ नं न्ह्यथनागु दु ।

थुकथं थ्व च्वसु यक्व न्ह्यःहे क्वचाःगु खयांनं इलय् इलय् पत्रिकात पिदनीगु मदुगु व ताःहाकःगु च्वसुयात थाय् बिइ थाकु चाइगु जूगुलिं थ्व अथें लयनाच्वन । बल्ल 'चकना' या पासापिसं थ्व च्वसुया निगूगु ब्व 'यासुया खँ' यात 'चकना ल्याः ७' य् पिथना बिल । अयनं याकनं मेगु ब्व पिथनेगु मौका धाःसा चूमलाः । अनं जनआन्दोलनया इवलय् थ्व खँ अथें छ्याक्वय् लात । आःबलाः पासा दिलिप शाक्यया कुतलं थौं थ्व च्वसु फुकं छथाय् मुंकाः छगू वःचा धंगु सफूचिया खवालं छाय्पीगु जूवल । उकि दकलय् न्हापां वय्कःयात सुभाय् मबिसे मगाः । अनंलिपा पासा नरेन्द्र बज्राचार्य व लसता प्रेसया मेपिं पासापिनिगु कुतलं थ्व सफूचा पिदनीगु जुल । उकिं वय्कःपित नं सुभाय् ! अलय् थ्व सफूलिइ थःगु नुगः खँ च्वयाबियादीपिं फनिन्द्ररत्न बज्राचार्य व पद्मरत्न तुलाधर भाजुपित सुभाय् ! अनंलि देवः छायपादीह्म पासा शरद शाक्ययात, देवः थाना ब्यूगुलिइ नेपाल प्रिण्टिङ्ग प्रेस, असं, त्यौडयात व इलय् ब्यलय् ग्वाहालि यानादीपिं मेपिं पासापित नं सुभाय् ! दकलय् लिपा थ्वया च्वमिपिनिपाखें दं बिइ कुलाबीगु भलसा कया । सुभाय् !

येँ, ने. सं. १११० दिल्लाथ्व, गुरुपुन्हि

विष्णु चित्रकार

नेपाल भाषाया ख्वाः व पहःया खँय् छुं बिचाः

१. न्ह्यखँ

नेपाल भाषाया ख्वाः गथे च्वं, थ्वया पहः गथे च्वं धयागु खँय् आपालं विद्वान व भाषाविदपिसं थःथःगु कथं न्ह्यब्वयेगु व न्वखंकेगु ज्या आपालं न्ह्यवंनिसें हे जुयावयाच्वंगु खः। अथेनं, गुलिखय् खँय् कथं कथंया मत व बिचाः ल्यनातुं च्वंगु दनि।

इपिं फुक बिचाःयात छथाय् तयाः प्रशोधन यायेगु वा वैज्ञानिक कथं छगू हनासुलिइ (सूत्रय्) हनेगु ज्या पुवंके फुगु मदुनि। कथंकथंया खँयात न्ह्यब्वयेगु वा अभिव्यक्त यायेगु खँग्वःया छगू 'तगिज्याना दापू' (स्तरिय मापदण्ड) दयेकेगु ज्या नं जुइ फयाच्वंगु मदुनि। खयेतला भाय्ह्यःमि व च्वज्यामि गुलिखय् भाजु मय्जुपिसं थःथःकथं न्हूगु खँग्वः ज्यायेगु व छयलेगुया ज्या यानावयाच्वंगु दु। अथेनं, छगूहे खँयात, छगू हे अभिव्यक्तियात तःकथं धायेगु बा तःकथंया नःलि खँग्वः छयलेगु कुतः अव्वः खनेदु। वया तगिज्यायेगु ज्या धाःसा जुयाच्वंगु मदुनि। दसिया लागी झीगु भासय् न्हासं थ्वइगु निता सः क्यनीगु चि (ँ) व (ं)यात काये। इस्वरानन्द भाजुं थमि नां 'इं फुति' व 'चय् फुति' धका छुना दिल। फनिन्द्ररत्न बज्राचार्य भाजुं थःगु च्वसुइ थमित 'मिला फुति' व 'सिन्हः फुति' धकाः च्वयादिल हानं इमितहे काशीनाथ तमोत भाजुया च्वसुइ लिपा 'मिला फुति' व 'मोल फुति' धकाः च्वयाहःगु खने दत। हानं ताहाः न्वसु न्वखंकीगु चि (:) यात इस्वरानन्द भाजुं लिफुति धकाः नां छुनादिल। वयातहे काशीनाथ तमोत भाजुया च्वसुइ 'लिनिफुति' धकाः च्वयादीगु खने दत। वय्कःपिनि थःथःगु तर्क दयेफु। संस्कृतय् चन्द्र-विन्दु व शीरविन्दु धाइगुयात पाय्छिगु भाय्ह्लिा कथं 'मिलाफुति' व मोल-

फुति' धायेगु कुतः खःसा थ्वया छ्यला झीगु भासय् संस्कृतय्‌सिकं पाः । ह्रानं, छ्यंयात थौंया भासं 'मोल' मधासे 'मो' जक धाःसां गाःगु खः गथे- 'मो ल्हुये' । थुकथं 'मोल फुति' मधासे 'मोफुति' जक धाःसां गाःगु खः । अथेहे (:) विसर्ग छुनं आखलय् ताहाःन्वसु पिथनेत लितनेगु निफुति खः । अथेसां झीगु भासय् गुगुं नं इलय् मेगु कथंया छुं फुति लितनेमाःगुला मदु । अथेजूगुलिं थ्वयात लिनिफुति धकाः धयाच्वने माःगु मदुथें च्वं । न्ह्याथेसां छगूहे चियाया नां थुकथं बिसकं बिसकं जुइबलय् थ्वमिपिं ततनं क्यने फु । धात्थेंला न्हून्हूकथंया खँ व भावनायात झीसं थःगु भासं गुकथं प्वंक्यगु (वा अभिव्यक्त यायेगु) धयागुलिइ यक्व कुतःला याये त्यंहे दनि । उकिं छुं नं न्हूगु खँ न्ह्यब्वये मालेव हथापथासं मेमेगु भासं खँग्वः त्यासा काःवने मालाच्वंगु दु । माक्व खँग्वः त्यासा कायेगु जक मखु खँ न्ह्यब्वयेगु पहः (अभिव्यक्ति शैली) यात तकं दुदायेकेगु ज्या जुयाच्वंगु दु । अथे यायेत झी करं क्यनाच्वगु दु ।

मूकथं थ्व फुक्कंया हुनि निता जुइफु । छता, थज्याःगु ज्याः छगू मंकाः ग्वसालं वा तःधंग्वसालं (संस्थागतकथं) जुइ मफयाच्वंगु व मेता फुक्कुपिं भासाथूमि-पिसं (सक्षम भाषाविज्ञपिसं) याकः याकः कथं भासय् दुग्वयेक दुवालाः न्ह्य-ब्वयेगु ज्या तसकं म्हव मनुखं, तसकंहे म्हव जक ज्या जुया च्वंगु दुसा नःलिपिं भाय्‌ह्यःमिपिनिगु भावनांजाःगु ब्वज्या जक अप्वः बय्‌बय् जुयाच्वंगु दु । खयेतला वय्‌कःपिनिगु कुतःयात च्वछाय् बहःजू, अयेसां 'झीगु भाय्‌या थःगु पहः धइगु छु खः' धइगु बांलाक मथुयाः गुलिखय् 'खँग्वःज्याना' थःपहः (स्वाभाविकता) खनेमदयाः हिसिमदया च्वंगु दु । दसिया लागी छगः खँग्वः न्ह्यथने- 'चिबाखं' । थ्व 'चिभाय्', 'चिसवाः', वा 'चिन्वःम्ह' थें ज्याःगु 'चिबाखं' मखु । थ्व 'लघु कथा' वा 'लघु कहानी' या भाय् हिला खः, चीहाः वा चिकिहाकःगु बाखंया अर्थय् । उकिं थ्व 'चीबाखं' जुइमाःगु खः । झीगु थःगुहे पहः कथं धायेगुसा थ्व 'बाखंचा' जुइमाःगु खः ।

थनथाय् मेगु छता खँ नं न्ह्यथने बहःगु दु व छु धाःसा पुलांगु भासय् छ्यलामालाय् वयाच्वंगु वा गुगुं थाय् वा पुचःया मनूतय् खँल्हाबल्हाय् ज्यला-च्वंगु खँग्वः धकाः गुब्लें गुबलें न्हून्हूगु खँग्वः छ्यलामालाय् हःगु नं खने दु । उगु खँग्वःया दसि न्ह्यब्वयेमाःगु सुनानं मतायेकूगु जक मखु खँग्वः गुकथं ज्यलाच्वन धयागु खँयात तकं चिउताः तःगु खनेमदु । थथे जुइबलय् संस्कृत अभिव्यक्ति शैली नालेगु बानी जुइधुंकूपिं झीसं खँग्वः न्ह्यागुकथंयागु जूसां (वा थ्व 'थासु' पहःगु जूसां) 'नांग्वः' (संज्ञा) कथं छ्यलेगु वा वया मखु-

कथंया अर्थ पिब्वयेगु ज्यानं जू बनेफु । भाय्‌या तगिज्यायेगु (स्तरियकरण यायेगु) छं थाय्‌ मदुगु इलय्‌ न्ह्यखनेदुगु खँग्वःयात च्वमि भाजु मय्‌जुपिसं छयलामालाय्‌ ह्येफुगु खँला जुइ जुल । थुकथंहे झीगु भाय्‌या थःगुहे पहलं याउँक, अःपुक व न्ह्याइपुक न्ह्यब्वये छिंगु खँयात नं मेगु भाय्‌या अभिव्यक्ति शैलीयात तप्यंक नकल यायेगु ज्यां दुल्हाना च्वंगु दु । थज्याःगु पहः झीगु भासय्‌ तसकं बांमलाक तब्याये धुंकल । झीगु भासय्‌ 'भाय्‌ ह्लिगु ज्या' तसकं म्ह जुया च्वंगु, थःगु पहः कय्‌च्यायेगु च्यूताः म्ह जुयावंगु व सःस्यूपिसं खंगु द्वपं उलाबीगु वा न्वखंकाबीगु झीके चलन मदुगु नं थ्वया मेगु हुनि जुइफु ।

अथेहे भाय्‌या ग्यसु लनेत थ्वयात छगू वैज्ञानिक सूत्रं चीगु नं मदयेक मगाःगु खँ खः । उकि थ्वया इवलय्‌ अप्वःथें भाषाविद भाजुपिसं झीगु भाय्‌यात संस्कृत वा मेगु भाय्‌या दापुतिइ वा दयेकातःगु थासाय्‌ तयाः स्वयेगु वा हनासुलिइ हनेगु कुतः जुयाच्वंगु खने दु । थथे यायेगु 'लाकांया दापुतिइ तुति च्यनेगु कुतः' थें जक नं जू वने फु ।

अथे जुगुलि थ्व भाय्‌या खालय्‌ ह्लिताबलय्‌ थःम्हं खनागु, चाःगु व थःत ताःगु छता निता खँ थन न्ह्यथनेगु कुतः यानागु दु । थमित नं विद्वान भाषाविद भाजु मय्‌जुपिसं नुगलय्‌ वायेकल धाःसा खःगु लँपु मालेगु ज्याय्‌ छुं तिबः जुइगु धइगु मंतुना ।

२. न्वसुया खँ

२.१ संसारया दक्व भाय्‌या नवायेगु पहः थःथःकथंया दु । 'गुलिखय्‌ सः' व 'नवायेगु पहः' आपालं भासय्‌ ज्वःलाःसां फुक्क 'सः' व 'नवायेगु पहः' फुक्क भासय्‌ अथेहे जुइमाः धकाः धाये फइमखु । छगू हे जःया कचामचा भासय्‌ तक थःथःगु कथंया न्वसु पहः ब्वलनाच्वंगु दइ । छगूहे लिपि नालाच्वंगु बिसक बिसकं भाय्‌या बिसकं बिसकं न्वसु दयाच्वंगु झीसं खनाच्वना । रोमन लिपि नालाच्वंगु भाय्‌तसें छगः हे आखःयात कथं कथं न्ववानाच्वंगु दसु नं झीगु न्ह्यःने दु । गथे,– J या न्वसु अंग्रेजिइ 'ज' स्पेनिसय्‌ 'ख' व जर्मनय्‌ 'य' थें जुइ; अथेहे V या न्वसु अंग्रेजिइ व स्पेनिसय्‌ संस्कृतया 'व' थें, अलय्‌ जर्मनय्‌ 'फ' थें जुइ; C या न्वसु अंग्रेजिइ 'क' थें अलय्‌ स्पेनिसय्‌ 'थ' थें जुइ . . . । थुकथं मेमेगु पाःगु नं झीसं खंके फु । थथेहे मालवलय्‌ (Vowel य्‌) नं अप्वः म्ह पाःगु खंकेफु ।

थुकथंहे देवनागरि लिपियात नालाच्वंगु भाय्तसें नं संस्कृत भासं क्व.छिना त:गु न्वसुया ख:पह: (शुद्धता) यात गथे ख: अथेहे थ:नालावया-च्वंगु मदु। इमित थ:थ:गु भाय्या गुणकथं न्ववाना वयाच्वंगु दु। गथे—हिन्दिइ 'मैं' यात 'मय्' व 'हैं' यात 'हय्' कथं नवानाच्वंगु दु। अय्सां, झीगु भासय् (नेपालिइ नं) 'मै' यात 'मइ' व 'है' यात 'हइ' कथं जक नवानावयाच्वंगु दु, गुबलेंनं 'मय्' व 'हय्' कथं नमवा:।

अथेजूसां छुं भाषाविद भाजुपिसं संस्कृत भाय्या न्वसु पह:यात मेमेगु भासंनं थ:नाले मा:गु अप्व: म्ह्व तायेका वयाच्वंगु दु। थथे तायेकेगु मेगु भाय्या पह:या दसु (वास्तविकता) थुइके मफया: नं जुइफु। उकिं नेपाल भाषाया न्वसु पह: संस्कृत वा नेपाली वा मेगु छुं नं भाय्या न्वसुपह: स्वया: त्रिसकं नं जुइफुगु खँयात न्हापां थुइकेमा:। संस्कृतया 'व' या न्वसु अंग्रेजिया V या न्वसुनाप छुं भचा ज्व:लाये फु, अय्सां झीगु भाय्या 'व' या न्वसु नाप ज्व: मला:। संस्कृतया 'वं' ज्यानात:गु खँग्व: 'विज्ञान,' 'विजय', 'विद्या' . . . . . यात झीसं 'बिज्ञान,' 'बिजय,' 'बिद्या' . . . . . धका: नवानाच्वना। छाय्धा:सा, संस्कृतया 'व' व झीगु भाय्या 'व' या न्वसु गावकं पा:। मेगु खँ, नेपाल भाषा संस्कृत भाषा जलय् मला:, नेपाल भाषाया दुधं व संस्कृतया दुधं त्रिसकं त्रिसकं ख: धइगु खँयात नं नुगलय् तयेमा:।

२.२ थुकथं धायेबलय् गुगुं नं भाय्या 'न्वसुया न्ह्यपह:', 'वया विकास', 'उकी व:गु हिला पह:' व 'थौंया ख्वा:' यात छसिकथं न्वखंकेमा:गु खँ ख:। छाय्धा:सा संसारया फुकं म्वानाच्वंगु भाय् ई कथं हिलावयाच्वंगु दइ। झीगु नेपाल भाषा नं थुकथंहे जनताया दथुइ, जनताया म्हुतुइ ता:इलं निसें म्वानावयाच्वंगु ख:। थुकथं न्ह्यज्यायेगु इवलय् गुगुं नं भाय्यात छगू बैज्ञानिक भाय्लचनं (व्याकरणं) मचिल धा:सा गुगुं नं भासं याकनं याकनं व अराजक कथं ख्वा: हीक: वनेफुगु छगू वास्तविकता ख:। अथेनं छह्मनिह्म-सिनं भाय्या पह: गुबलसं महिलीगु वा थातंतु च्वना च्वनीगुहे भाय्या विकास ख: धका: संस्कृत भाय्या दसि बिइगु कुत: या:गु नं खने दु। धात्थेंला संस्कृत भाय् गुगुं इलय् जनताया दथुइ नं व्यानाच्वंगु ख:सां, उगु इलय् थ्वया साहित्य व संस्कृति धुकू जा:गुलिं थौं नं वया मू दयाच्वंगु दनिसां थौं थ्व जनताया दथुइ म्वाये फयाच्वंगु मदु।

२.३ झीगु नेपाल भाषाया ख्वा: थौं व ह्निग: छगूहे मजूसां थ्वया न्ह्यज्या:

पह:यात झीसं खंके फु । थ्व ह्निग: ताहा:न्वसु (दीर्घ) धइगु मगु क्यातुगु भाय् ख:सा थौं थुकिइ ईया ङ्वलय् 'ताहा:न्वसु'या नं विकास जूगु दु । अलय् थुकिया हुनि नं दु । गुगु नं थासय् छुं आख: दुसूसाहे जक ताहा:न्वसु पिदनीगु थ्वया पह: ख: । मखुसा थथे स: दुसूमदु थासय् थौं नं अप्वलं अप्व: थासय् ताहा:न्वसु पिदने फुगु मदुनि । थथे न्वसु दुसुइगु पह: झीगु भासय् जक मखु मेमेगु भासय् नं खने दु । भाय्या विकासया ङ्वलय् फ्रेन्च भासय् न्वसु दुसूगु छता दसि थन न्ह्यथने । फ्रेन्च भासय् est या न्वसु 'ए' जक जुइ । st या न्वसु पिदनी मखु । तर, थ्वया ल्यूने माग्व: (Vowel) वल धा:सा t या न्वसु नं पिदनी । गथे,– 'est il' या न्वसु 'एतिल' जुइ । झीगु भाय् गथे नवात अथे च्वयेगु भाय् जूगुलिं थुकी न्वसु दुसूथाय् ताहा:न्वसु चिं (दीर्घ) जक ल्यनाच्वनीगु ख: । अलय् खँग्व:या हिलासु (शब्द रूपावली) कथं दुसूगु आख: पिदनाच्वंगु नं दु । आख: दुसूथाय् नं चीहा: पहलं (ह्रस्वं) च्वयेगु वा मा:थाय् नं निफुति (:) मतनेगु ज्यां झीगु भासय् दयाच्वंगु वैज्ञानिकता न्हनेफु ।

२.४ न्वसुया खँ न्ह्यथने बलय् झीसं नालावयाच्वनागु देवनागरि लिपिया आख:यात गुकथं नवायेमा: धयागु खँयातनिं दकलय् न्हापां न्वखंकेमा: । खयेतला झीसं न्हापा 'नेपाल लिपि', 'रञ्जना लिपि' आदि धका: छुं ख्वा: पा:गु लिपि छ्यला वयाच्वनागु ख: । थ्वया थ:गुहे सांस्कृतिक व ऐतिहासिक महत्व दुसां थौं झीसं सुबिधाया लागि थुमि थासय् देवनागरि लिपि छ्यला-वयाच्वना । धात्थेंला थ्व देवनागरि लिपि व न्हापा झीसं नालावयागु लिपितय् दुधं (अन्तरवस्तु) छुं नं मपा: । अलय् थमि ङ्व: संस्कृतं क्व:छिनात:गु ङ्व: कथंहे जुयाच्वंगु दु । अथेला न्हापा न्हापा थ्वहे लिपिं संस्कृतया आपालं ग्रन्थत नं च्वयेगु जुयाच्वंगु ख: । विशेष याना: उबलय् छ्यलामालाय् दुगु उगु लिपि व उगु लिपिइ अप्व: थें पिनें व:पिं शासकत व विद्वानपिसं छ्यलात:गु नेपाल भाषाय् जक भाय्या ख:पह: (शुद्धता) व भाय्या न्ह्यपह: (इतिहास) मालेगु मुकं कुत: नं जुइ मज्यू । धात्थेंयागु ख:पह: (शुद्धता) जनताय् म्वाना-च्वंगु भाय् व ग्रन्थया तुलनात्मक अध्ययन अनुशन्धानं जक पिदने फइ ।

२.५ झीगु भासय् न्वसुया पह: मालेत भासय् वालाफाला यायेगु ज्या रमापतिराज शर्मा भाजुं गाक्कं कुत: यानादीगु खनेदु । छग: छग: आख:या छगू छगू सलय् दुवालेगु वयेक:या कुत:यात तसकं च्वछाये बह:जू । अथेहे थुकी

सुन्दर कृष्ण जोशी भाजु, काशीनाथ तमोत भाजु व मेमेपिंनिगु नं गुलिखय् कुत: खने दु । गुगु ज्या मयासे मगा:गु खँ ख: । जित: थन न्ह्यथने मा:सेव:गु खँ गुलिजक धा:सा इमिगु लिच्व:पिंकायेगु ज्या मंका: कुतलं जुइमा:गु ख:, छगू त:धंगवसालं जुइ मा:गु ख: । अलय् थुकि झीगु भाय्या 'न्वसुया तगिज्या-येगु' ज्या नं थ:गुहे पह: कथं जुइमा:गु ख: ।

उकिं थ्व भासय् दुवाला क्ववाला बलय्, थ्व नालावयाच्वंगु आख: व थ्वया न्वसुया खँय् थवं खनागु व थ:त ता:गु निता ध्यता खँ नं न्ह्यथने ।

२.६ माग्व: (Vowels)

क) नेपाल भाषायात मा:गु 'मू माग्व:' थथे खने दु– 'अ, आ, इ, उ, ए, य, या, व, वा' । थमिगु न्वसु चीहाक: जुया: क्यातुइ (ह्रस्व जुइ) । संस्कृतया पह: कथं थें कथं निसें स: पिकया: ताहा:चीहा याये म्वा: । थमिगु ताह: न्वसुयात 'अ:, आ:, ई, ऊ, ए, य: (यो), या:, व: (ओ), वा:' च्वयेमा: ।

ख) थौंकन्हय् 'ए' यात 'ये,' वा 'य्' कथं च्वयेगु या: । मूयापुया ख्वा: ज्व:लाकेत (फँने, ल्विते, ह्वाले, ... थें) 'ए-जिज्याना' यासुया ल्यूनेया 'ए' यात 'ये' च्वयेगु याना वयाच्वंगु दु । गथे,– काये, बिये, नये . . । थ्व 'ये' धात्थेंला 'ए' हे जूगु व नेपाल भाषाय् लिमाग्व: (खँग्वलय् ल्यूने वइगु माग्व:) साला: नवायेगु पह: दुगुलि न्ह्यआखलं थ्व 'ए' यात साला: नवायेबलय् 'य्' थें (बाग: 'ए') न्वसु पिदं । उकि 'ए– लिज्याना' यासुया ल्यूनेया 'ए' यात 'य्' च्वयेगु नं या: । गथे,– 'काये' या 'काय्', 'धाये' या 'धाय्' । खँग्वलय् ल्यूने मेगु माग्व: थें 'ए' च्वयेगु बानी मदुगुलि वा मछि पह: व:गुलि नं थ्व 'य्' छयलामालाय् व:गु जुइमा: ।

ग) छुं नं खँग्वलय् 'स, च, ज' ल्यूने वल धा:सा ईपि दुसुला: इमि-थासय् 'ए' पिदनीगु थौंया नेपाल भाषाया थ:गु पह: ख: । वहे 'ए' यात माग्व: ल्यूने वइबलय् न्ह्यआखलं साला: नवायेगु पह: कथं 'य्' थें न्वसुपिदंगुलिं हे 'य्' च्वयेगु या:गु ख: । गथे,– थास–थाय्; थासस–थासय्; भ्वज-भ्वय्; भ्वजस-भ्वजय्; म्ह्याच–म्ह्याय्; ख्यँच-ख्यँय् . . . . ।

घ) थुकथंहे नेपाल भाषाया 'यासु' या न्ह्यपह: मालेबलय् पुलांगु भासय् यासुइ 'स' लितनात:गु खने दु । वहे 'स' या थौंया ख्वा: 'ये' जूवंगु ख: । 'स' या 'ए' जूगुयातहे 'ये' ज्या:गु ख: ।

ङ) मेगु छताखें छु धाःसा झीगु नेपाल भाषाय् 'य' या न्वसु निक्थं दनाच्वंगु दु। गुगुं खँग्वःया न्ह्यग्राखः वा दथुग्राखः वइबलय् 'य' या न्वसु संस्कृतय् ज्यलाच्वंगु 'य' न्वसु कथं नवायेगु अव्वः याः। श्वयात 'ए' कथं नवाःसां खँ भमज्यं, उकथंहे नवायेगु नं याः। गथे– क्यने–केने; ख्यलु–खेलु; ग्यये–गेये; ल्यये–लेये; ह्ययेके–हेयेके . . .। अझला ल्यूनेया 'ये' सालाः 'गेये' या 'गे','लेये' या 'ले' व 'हेये' या 'हे' जक नं न्वसु दनाच्वंगु दु। खँग्वलय् श्व 'ये'न्वसु लिग्राखः कथं वःसा न्ह्याबलेंहे 'ए' न्वसुकथं जक नवाइ।

च) 'य' तह्वाःन्वसु कथं न्ह्यग्राखः जुयावःसा वा न्हासं श्वःगु सः पिदंसा न्ह्याबलें संस्कृतय् ज्यलाच्वंगु 'य' न्वसु कथं हे नवाइ। गथे– ज्यः, स्यः, त्यः, ह्यः, क्यं, स्यं। अथेंहे 'देव' या 'द्यः' जुयाः 'देवगल' या 'द्यःगः' जूसां 'देगः' नं नवाः। तर 'मेवगु' या धाःसा 'म्यःगु' गुबलेंहे मजू। न्ह्याबलें 'मेगु' धकाः 'ए' ताःह्वाकय्‌क नवाः। थुवथंहे 'देस'या 'देय्' जुयाः 'दे' व 'मेस' या 'मेय्' जुयाः 'मे' कथं ताह्वाकय्‌क 'ए' न्वसु दनाच्वंगु दु।

छ) च्वय् न्ह्यथनागु माग्वःया धलकय् 'या' व 'वा' छाय्‌ले ? धयागु न्ह्यसः याउँक दनेफु। झीगु नेपाल भाषाय् 'या' व 'वा' या सः दुग्यंयेक ज्यानाच्वंगु दु। खँग्वः ज्यानाय् नं श्वया छ्यला तज्यानाच्वंगु दु। थुकि फुक्क वाग्वः (Casonants) कय्‌च्याये फयाच्वंगु दु। अलय् श्व माग्वःया गुण नं माक्वं पूवंकूगु खनेदु। झीगु यासु ज्यायेगु ज्या नं 'क, का, कि, कु, क्य, क्या, क्व, क्वा' या झ्वलय् ज्यनाच्वंगु दु। गथे– प्याखं क्यने, नुगः क्यातुये, जा क्वये, लः क्वाये, ज्या क्वले, भुंजि क्वाये, धौ क्वये, मि क्वाये. . .। अथेंहे माग्वःह्नाय् नं श्व न्वसु ज्यनाच्वंगु खने दु। श्व खँय् सकसिनं दुवालेमाःगु खनेदु।

ज) मेमेगु पूर्वीय भाय्‌या माग्वःया पहलय् दुस्वये बलय् 'य, या, यु, यो' यात कोरियन भासं नं माग्वः नालातःगु खंके फु। उकिं भाषा विज्ञानया दापुतिं नं थमित माग्वः नालेमज्यूगु खनेमदु।

झ) अथेजूसा 'यु' व 'यो' यात नं झींसं माग्वः कथं नालेमाः लाकि म्वाः धयागु खँ नं न्ह्यःने वयेफु। झीगु नेपाल भाषाय् 'यु' व 'यो' या ह्वना-ग्राखः नं आपालं छ्यलामालाय् ज्यलाच्वंगु दु। अथेनं अपिं फुक्क ह्वनाग्राखःत खँग्वलय् ल्यूने वइगु लिमाग्वः न्ह्यग्राखलं सालाः नवायेगु पहः कथं ज्यनाच्वंगु खः। खँग्वलय् 'इउ' नापं वलकि 'उ' यात सालाः 'यु' यायेगु व 'य' या ताह्वाःसः 'यः' वा अःपुकेत 'यो' यानाः दयाच्वंगु ह्वनाग्राखः छ्यलामालाय्

दयाच्वंगु ख: । गथे– निभा: किउ (क्यु) । ध्यबा बिउ (व्यु) । क्वथा खिउंसे च्वं (छ्युंसे च्वं) । थ्व जित: य: (यो) । न्ह्य: (न्ह्यो) वल । उकिं थपिं ('यु' व 'यो') मूमाग्व: मजुसे 'माग्व: ह्वनास:' (Dipthongs) जक ख: । थ्वयात 'माग्व: हना' (Vowel Sequences) धका: नं धा: दु ।

ञ) **'ऐ' व 'औ'**– नेपाल भाषाय् मूमाग्व: वथं 'ऐ' व 'औ' मदु । खँग्वलय् लिमाग्व: साला: नवायेगु पह: कथं 'अइ' यात 'ऐ' कथं व 'अउ' यात 'औ' कथं नवायेगु व च्वयेगु नं या: । गथे– 'कइ' या 'कै'; 'खइ'या 'खै'; 'भउ' या 'भौ'; 'पउ' या 'पौ' . . . . . । उकिं थपिं नं 'माग्व: ह्वनास:' जक ख: ।

ट) नेपाल भाषाय् 'अय्' व 'आय्' थें ज्या:गु त्रिसक्कं माग्व: नं मा: धका: तायेका च्वंपिं नं दु । धात्थेंला थन नं खँग्वलय् लिमाग्व:यात साला: नवायेगु पह: कथं 'अ' व 'आ' या ल्यूने 'ए' वइबलय् 'अय्' वा 'आय्' न्वसु पिदनीगु ख: । उकिं थ्व नं छगू कथंया 'माग्व: ह्वनास' जक ख: ।

ठ) **'व:' व 'ओ'**– 'व' या ताहा:स: 'व:' ख: । 'व:' वा 'व: ह्वनास:' यात अ:पुके कथं 'ओ' च्वयेगु नं छ्यलामालाय् वयाच्वंगु दु। गथे– 'क्वख' या 'क्व:' वा 'को', न्वल या 'न्व:' वा 'नो'...।

२.७ (क) 'माग्व: ह्वनास:' वा 'माग्व: हना' (Dipthongs' वा Vowel Sequences')

छुं नं खँग्वलय् लिआख: माग्व: जुया: वल धा:सा न्ह्यआखलं साला: नवायेगु पह: कथंहे नेपाल भाषाय् 'माग्व: ह्वनास:' वा 'माग्व:हना' न्वसु दंगु खने दु । थ्व पह: 'नेपाली' भाय्‌या पह: स्वया: पा: । नेपाली भाय्‌या खँग्वलय् ल्यूने माग्व: वल धा:सा उगु लिमाग्व:यात छग्वलं नवाइ, झीगु नेपाल भाषाय् थ्वया वान्वसु जक दं । तर खँग्वलय् लिआख: माग्व: जुल धा:सा नेपालिइ न्ह्यआखलं साला: बछि जक नवाइ धा:सा झीगु नेपाल भाषाय् छग्वलं न्वसुदंकेमा: । गथे–

	नेपाल भाषाय्	नेपाली भाषाय्
लिमाग्व:ज्याना		
	भउ–भौ	भाइ
	कइ-कै	लाऊ
	काय-काय्	आए

लिबाग्वःज्याना

काल	राप–राप्
स्वत	पाल–पाल्
वन	डर–डर्
आम	बन–वन्

ख) च्वय् न्ह्यथनागु खँ न्हापानं आपालं भाजुपिसं न्ह्यथने धुंकूगु खँहे खः। अथेनं माग्वःहनासलय् आःतक आपालं भाषाविदपिं इतःमतः कनाच्वंगु खनेदनि। अथे जूगुलिं छुं न्ह्यथखँ च्वय् न्ह्यथनागु जक खः। अथेनं माग्व.हना झीगु भासय् गुकथं ज्यनाच्वंगु दु धइगु खँ न्वखंकेत छगू धलः दयेकाः हे न्ह्यब्वया स्वये। नेपाल भाषाय् 'माग्वःहना' 'इ, उ, ए, व' माग्वः न्ह्यसालाः ज्यनाच्वंगु दु। गथे–

	इ	उ	(ए)य	व
अ	अइ (ऐ)	अउ (औ)	अये (अय्)	अव (अः)
आ	आइ	आउ	आये (आय्)	आव (आः)
इ	इइ (ई)	इउ (यु)	इये (ई)	इव (यू)
उ	उइ	उउ (ऊ)	उये (उइ)	उव (ऊ)
य	यइ	यउ	यये (यय्)	यव (यः)
या	याइ	याउ	याये (याय्)	याव (याः)
व	वइ	–	वये (वय्)	वव (वः)
वा	वाइ	वाउ	वाये (वाय्)	वाव (वाः)

ग) 'वउ' छता झीगु भासय् न्वसु दनाच्वंगु वा आःतक न्वसु दनेफुगु खने मदुनि। 'यउ', 'याउ' व 'वाउ' या नं बांलाक न्वसुदनाच्वंगु खने मदु। 'ज्यू' या 'ज्यउ' (हजुर) जुयाः वा 'दिगुद्यः' या 'देउद्यः' जुयाःथें छथाय् निथाय् खँग्वः भज्यनाः 'यउ' न्वसु दनाच्वंगु खनेदुसा न्हासंथ्वः सः घानाः 'याउ' व 'वाउ' या न्वसु दनाच्वंगु खने दु। गथे– 'याउँ', 'ह्याउँ', 'वाउँ', ख्वाउँ...।

घ) झी भाषाविद 'भाजुपिं गुलिखय्सिनं 'य' व 'व' यात माग्वः खनामदिउगुलिं माग्वःहनाया झ्वलय् 'य–हना' व 'व–हना' न्वसु नं दुगु खँ नालदी मफुगु खने दु। उकिहे वय्कःपिसं नेपाल भाषाय् 'अय्' व 'आय्' या बिसकं न्वसु दुगु व थमित 'मूमाग्वः' कथंहे नालेमाः तायेका दीगु खने दु।

ङ) थ्वय् न्ह्यथनागु माग्व:ह्ना खँयात बालाक न्वखंकेत झीगु भासय् बाग्व:ज्याना: ज्यलाच्वंगु खँग्वलंसं छक: न्ह्यथने–

१.१ अपां कइ ।	३.१ सल गये (गय्) ।
१.२ खापां काइ ।	३.२ ल्या.खाये (खाय्) ।
१.३ ध्याचः: किइ ।	३.३ ज्या बिये (बिइ) ।
१.४ कुसां कुइ ।	३.४ कुसां कुये (कुइ) ।
१.५ वने त्यइ ।	३.५ जाकि ल्यये (ल्यय्) ।
१.६ कपा: स्याइ ।	३.६ ख्वा: ज्याये (ज्याय्) ।
१.७ निभा: त्वइ ।	३.७ निभा: त्वये (त्वय्) ।
१.८ खिचात ल्वाइ ।	३.८ चा क्वाये (क्वाय्) ।
२.१ पउ (पौ) वल ।	४.१ थ्व छु खव (ख:) ।
२.२ ताउ जाल ।	४.२ आम जित: माव (मा:) ।
२.३ तिसां तिउ (त्यु) ।	४.३ वयात थ्यबा बिव (बिउ-ब्यु) ।
२.४ वस: गुउ (गू) ।	४.४ कुसां कुव (कुउ-कू) ।
२.५ ज्यउ !	४.५ ख्वा: स्वये मत्यवह्न (मत्य:ह्न) ।
२.६ जित: याउँल ।	४.६ मत च्याव (च्या:) ।
२.७ –	४.७ निभा: त्वव (त्व:) ।
२.८ ल: ख्वाउँ ।	४.८ मामं मचायात न्वाव (न्वा:) ।

च) थ्वहे माग्व:ह्ना झ्वलय् 'न्हासंथ्व: स:' नं ज्यनाच्वंगु दु । गथे– तँय्, कुँइ, वँय्, उँइ,...।

२.८ न्हासंथ्व: स:

क) न्हासं थ्वइगु स:या नेपाल भाषाय् विसर्ग मू दु । थुकी 'चीहा: न्वसुं' व 'ताहा: न्वसुं' अर्थहे पाकीगु जूगुलि 'चीहा: न्वसु' क्यनेत (ँ) व 'ताहा: न्वसु' क्यनेत (ं) छ्यलेगु यानावया च्वंगु दु । उकिं थ्वय् न्ह्यथनागु माग्राख:या झ्वलय् न्हासंथ्वइगु स: थुकथं ज्यनाच्वंगु दु ।

चीहा:न्वसु – **अँ, आँ, इँ, उँ, एँ, यँ, याँ, वँ, वाँ**

ताहा:न्वसु – **अं, आं, इं, उं, एं, यं, यां, वं, वां**

ख) छुं भाषाविद भाजुपिसं झीगु भासय् छ्यलावयाच्वंगु चि (ं) या थासय् (ँ:) चि छ्यलेमा: धइगु धापू न्ह्याब्वया दीगु खनेदु । छाय्धा:सा पँथया पं, कँथया कं, लनया लं, मामया मां धायेबलय् (ं) या न्वसु पिमदं, उकि पँ:, कँ:, लँ:, माँ: छ्यलेमा: धइगु वयक:पिनि धापू ख: ।

संस्कृतया न्वसुपहः कथं जक छुनं आखः व चि छ्यलेमाः धयागु खःगु झीसं थौं छ्यला वयाच्वनागु फुकं आखःयात संस्कृतया न्वसुपहः कथं जक नवाना वयाच्वनागु मदु। संस्कृतया पहः कथं (ं) या न्वसु 'अम्', 'अन्' वा 'अङ' कथं पिदनी। गथे– संज्ञना (सम्ज्ञना), वंदना (वन्दना), लंगुर (लङ्गुर)...। उज्वःकथं 'अम्', 'अन्' वा 'अङ' या सः थ्वकीगु न्वसुपहः न्हापा झीगु भासय् मदु। संस्कृतगाहे प्रभावं थौंया झीगु भासय् उज्वःगु न्वसु छुं छुं ब्वलंगु खनेदु। विशेष यानाः 'क' न्वसुतंगिया आखः (ं) या लिउने वल धाःसा 'अङ' न्वसु ब्वलने फुगु खने दु। गथे– अंगः, पंगलः, झंगः, तथ्यंक...।

नेपालिइ (ँ) चिया न्वसु नेपाल भाषाय् थें हे चीहाः न्वसु (ह्रस्व) खः। गथे– नेपाल भाषाय् 'कँ, खँ, जँ, लँ, सँ...' या न्वसु थें नेपालिइ 'अँ, उँ, तँ...' या न्वसु नं चीहाकय्क हे नवाः। नेपालीया पहः कथं 'आ' व 'ए' य् (ँ) वलकि ताहाःन्वसु कथं नवाइ, नेपाल भाषाय् धाःसा 'आ' व 'ए' चीहाःन्वसु जूगुलि थज्याःथाय् नं चीहाकय्क हे नवाइ। गथे, नेपालिइ 'यहाँ, त्यहाँ, कहाँ, जहाँ, सेँठ......' धायेबलय् ताहाःन्वसु पिदंसा नेपाल भाषाय् 'ताँ, याँउ. . .' धाये बलय् चीहाः न्वसु जक पिदं। तर नेपालिया 'यहाँ, त्यहाँ, ...' या 'हाँ' या न्वसु झीगु भासय् (ं) या न्वसु नाप भचा ज्वःलाः वः। गथे–

नेपाल भाषाय्	नेपाली भाषाय्
व कां मखु।	कहाँ जाने।
थ्यबय् स्वां दु।	यहाँ आऊ।
छ थहां बा।	त्यहाँ जाउ।

उकिं देवनागरि लिपि व चितय् न्वसु संस्कृतं न्ह्यच्याकातःगु पाय्छिपहः (शुद्धता) कथं मखु, झीगु भाय्या थःगु पहः कथं नालेमाः धकाः जिं च्वय् हे न्ह्यथने धुंगु खः।

ग) थ्वयात हानं छकः न्वखंकेगु खःसा चिनिया भाय्यागु छगू दसु न्ह्यथने। चिनिया भासय् न्वसुपहः न्वखंकीगु गुगुं आखः मदु। थ्व छगू कथंया 'किपाहना खँग्वः' (Character) ज्याइगु भाय् खः। थौंकन्हय् चिनिया भाय्या न्वसुया पाय्छिपहः न्ह्यब्वयेत चिनिया भाषाविदपिसं रोमन लिपिया 'न्वसुदापु' न्हूकथं क्वःछी धुंकूगु दु। उगुकथं, 'प' न्वसुयात 'B', 'त' न्वसु-

गात D, 'क' न्वसुयात 'G' व 'थ' न्वसुयात 'T', छ्यलामालाय् ह:गु दु। थ्वं अन्तराष्ट्रिय मान्यता नं (संयुक्त राष्ट्र संघ...आदि थासं) काये धुंकूगु दु। थुकि नं छु खँ क्यं धा:सा आख: व चि धयागु गुगं नं भाय्या थ:गु पह: न्ह्यब्वयेगु दथुलँ (माध्यम) जक ख:।

घ) न्हासंथ्व:स:या खँया ज्वलय् छता खँ न्ह्यथने बह: जू। झीगु भासय् फुक्कंथें 'ने लिउयाना' मूयासुया न्ह्यआख: न्हासं थ्वइगु झीगु भाय्या छगू थ:गु पह: ख:। उकिं थज्या:गु खँग्व:या न्ह्यआखलय् (ँ) तनेमा:गु ख:। अथेजूसां थज्या:थाय् थौंकन्हय् (ँ) या छ्यला तनावनेधुंकूगु दु। थुकियाना: झीगु भासय् न्हासंथ्व:स: यक्व म्ह्व जुयावनाच्वंगु दु। गथे 'कँने' या 'कने', 'ब्वँने' या 'ब्वने'; 'स्यँने' या 'स्यने' . . .।

२.६ बाग्व: (Consonants)

क) नेपाल भाषाया थ:गु खँग्वलय् 'त' तगिं व 'ट' तगिंया न्वसु बिसकं बिसकं मदुगुलिं 'त' तगिंया आख: जक छ्यलेगु या:। अथेहे 'श, ष, स' या बिसकं बिसकं न्वसु नं मदुगुलिं 'स' छग: जक छ्यलेवं चा:। अलय् 'क्ष, त्र, ज्ञ' यात नं नेपाल भाषाया थ:गु खँग्वलय् छ्यलेगु मया:। थ्व खँय् फुक्कं धइथें भाय्लचंमिपिनि छगू हे बिचा: खने दु।

ख) 'ह्न, ह्म, ञ्ह, ह्ल' संस्कृतया बाग्व:या धलकय् मथ्या:गु प्यंग: आख: ख:। थज्या:गु न्वसु नेपाल भाषाया बाग्व:या धलकय् दयेमा:गु जूगुलिं, अलय् देवनागरि लिपिइ थमित पाय्छि जुइक न्ह्यब्वये फुगु छुं आख: मदुगुलिं 'ह' ह्वनाआख: कथं बाग्व:या धलकय् दुथ्याके मा:गु खँय् नं अप्व: थें भाय्लचंमिपिनिगु त:गु मत खनेमदु। अथेनं झीगु भासय् 'ञ्ह' आख: नं मा:गु खँय् धा:सा झी भाय्लचंमिपिसं वा:चायेकूगु खने मदुनि। च्वज्याय् थ्वया थासय् 'न्ह' छ्यलामालाय् ज्यलाच्वंगु दु। गथे— 'ञ्हि'—'न्हि', 'ञ्ह्य:'-'न्ह्य:', 'ञ्ह्यागुं'— 'न्ह्यागुं' . . .। उकिं थ्व 'ञ्ह' झीगु न्वसुइ थौं तक ल्यनाच्वंगु दनिसां बुलुहुं न्हनावने फु। थ्व खँय् आ:यात थुलिहे जक न्ह्यथने। थन मेगु न्ह्यथने मा: तायागु 'ङ', 'ञ', 'र' 'ह्र', 'ह्य' व 'ह्व' या खँ ख:। थमिगु खँय् छुं भचा कुलेगु कुत: याये।

ग) थौंया नेपाल भाषाय् (येँ—यलया न्वसुइ) कथं पिदनीगु 'ङ' न्वसु खनेमदु। थ्व 'ङ' यात 'च' न्वसुतगिनय् तया: नवानावयाच्वंगु दु। अथेहे 'ञ' यात 'च' तगिंया न्वसुकथं नमवासे 'यं' कथं नवानाच्वंगु दु। धात्थेंला थ्वया न्वसु 'च' न्वसुतगिनय् पिज्वयेकेमा:गु ख: धयागु खँय् ह्नेबहह्म

रमापतिराज शर्मा भाजुं न्वखंक कनादी धुंकूगु दु। थ्व न्वसु नेपाल भाषाया न्वसु धुकूया बय् खः। वय्कःया धापू वथं झीसं थौंकन्हय् छ्यलामालाय् हयाच्वनागु 'निनि, न्या, न्हि, न्ह्यः . . .' थें ज्याःगु खँग्वलय् 'ञ' छ्यलेमाः। गथे– 'ञिञि, ञा, ञ्हि, ञ्ह्यः . . .'।

घ) 'ञ' यात 'यं' धकाः नवानाच्वंपिं मनूतय्त 'च' न्वसुतगिनं सः पिका धायेगु ज्याखँय् (व्यवहारय्) उलि मल्वयेफु। अथे जूगुलिं 'ञ' या थासय् 'ङ' यात छ्यले फुसां झीगु थःगु न्वसु पहः छुं कथं त्यनाच्वने फु। अथेनं थौंकन्हय् झीगु च्वज्याय् 'ङ' या छ्यला नं त्वःफिना वने धुंकूगुलिं थ्व जक गुलि पाय्‌छि जुइ धाये थाकु। उकिं ह्मति निं थज्याःगु थासय् (ँ) या छ्यला त्वःमफिइके माःला धइथें च्वं। थ्व छगू सःलःया खँ खः।

ङ) 'ह्य' व 'ह्व' यात झीगु बाग्वः धलकय् दुथ्याकेमाः धकाः आपालं भाय्‌लच्वंमिपिसं तयेका वयाच्वंगु दुसां 'ह्य' व 'ह्व' 'ह' आखःया मासु हनाय् दुथ्यानाच्वंगु खने दु। गथे– ह, हा, हि, हु, ह्य, ह्या, ह्व, ह्वा। उकिं थमित त्रिसक बाग्वः नाले माःगु मदु थें ताः।

च) नेपाल भाषाया न्वसु धलकय् 'र' या सः मदु। भासय् थःगु हिलासु कथं थौंकन्हय् 'र' न्वसु दनावःगु खः। न्हापा न्हापा मेमेगु भासं वइगु दुतिना खँग्वलय् तकं 'र' या 'ल' यानाः म्हुत व च्वज्याय् नं छ्यलावयाच्वंगु खः। गथे– 'राक्षस'या लाखय् . . .।

थौंकन्हय् आपाःथें भाव न्ह्यब्वइगु ब्वाय्यासुइ (क्रियाविशेषणय्) 'र' ब्वलंगु खनेदु। गथे– सिरिसिरि, सिरिरि, सिर्र, फिरिफिरि, फिरिरि, फिर्र, सुरुसुरु, सुर्र, . . .। अथेहे 'त' न्वसुतगिया आखः खँग्वलय् त्यूने वा दथुइ वःसा 'र' जूवनीगु खनेदयावःगु दु। गथे– 'गथेखेसे' या 'गरखेसे'; 'मदु' या 'मरु'; 'छधे' या 'छरे'; 'छतका' या 'छर्का' . . .। थथे झीसं फतिफतले 'त' न्वसुतगिया आखः स्यंकाः 'र' मछ्यलेगु बांलाइ। छाय्‌धाःसा थन 'त' तगिया आखःया हिलासु छगूहे कथं ज्यलाच्वंगु मदु। गनं गनंला तसकं हिसिमदयेक 'गथे' या 'गरे / घरे' व 'क्वदल' या 'क्वरल' . . . थें नं ज्यलावनाच्वंगु खनेदु। थुकिं झीगु भासय् दयावयाच्वंगु 'वैज्ञानिक पहः' व 'हिसि' यात नं स्यंकेफु। थ्व खँय् रमापतिराज शर्मा भाजुं न्हापाहे न्वखंकादी धुंकूगु खः।

छ) नेपाल भाषाया बाग्वः धलकय् 'न्ह', 'म्ह', 'ल्ह' यात थें 'ह्ल' यात नं दुथ्याकेमाः धाइपिं नं दु। 'मह्लि', 'कह्लः', 'जिह्लाः'... थें 'ह्ल' यात छथाय् निथय् छ्यलावयाच्वंगु नं खने दु। अथे खयां नं थ्वया ज्यला

थौंकन्हय् 'मरि', 'कर:', कथं जुयावनाच्वंगु दु । उकि जित: ता:गु छु धा:सा झीगु भासय् 'र' या न्वस् मदुथें 'ह्र' या न्वसु नं बांलाक, क्वातुक हा कयाच्वंगु खनेमदु, थ्व न्वसु नं न्वसुया हिलासु दं कथं जक छ्यलामालाय् व:गु जुइमा: ।

ज) दकलय् लिपा, न्वसु धयागु भाय्या लसां ख: । थौंकन्हय्, लोकया ह्य्तुइ खने दुगु न्वसुपह:यातहें गथे ख: अथेहें छ्यलेमा:, थ्वहें छगूयात जक भाय्या तगिज्याना दापु कथं नालेमा: तायेकीर्पि नं छथी खनेदुगु दु । थुकि भाय्या पह: ला:ला कथं ज्यलावना: भाय्या हिसि तनावने फुगु खँ वा:चायेके मा: । उकि भासय् भाय्लचंया लसां तया: पाय्छिगु पह: क्व:छिना तयेमा: । आ:यात न्वसुया खँ थुलिहें ।

३. यासु (क्रिया)

नेपाल भाषा यासुइ त:मि धाइ । त:मि छु खँय् व गुलि त:मि धयागु खँ दुग्ययेक वाला: न्ह्यब्वयेगु ज्या यायेत अज्ञ यक्व कुत: जुइ मानिगु खने दु। यासुइ दुवालेगु ज्याय् अत्व: कुत: जूगुला खनेदु, अथे नं आपालं लिच्व: पिकायेगुली माक्व कुत: जुइ फुगु मदुनि। अथेजूगुलि झीसं ध्यान तयेमा: तायागु निता प्यता खँ थन न्ह्यब्वये ।

३.१ यासुया पह:

क) आपा:थें भाय्लचंमिपिसं झीगु भासय् मूयासुया पह: ध्वाथुइकेगु इलय् मूयासुया लिआख: (ये, के, ते, ने, पे, ले) खुग: आख: वइगु खँ न्ह्यथंगु खँने दु । धात्थेंला, झीगु मूयासुया धलकय् (ये, ने, ले, ते, पे) डाग: जक लिआख: दुगु खनेदु । थुकी नं 'पे' ज्याना यासु व 'ते' ज्याना यासु तसकं म्ह्व जक खने दु ।

ख) यासुया धलकय् 'पे' ज्याना यासु दकलय् दुमधंगु व धिसिमला:गु यासु ख: । थौंकन्हय् 'याये' व 'जुये' यासु छ्यला: मेगु भाय्या खँग्व: दुतिनी थें न्हापा छगू इलय् 'लपे' (याये) लितना: मेगु भाय्या खँग्व: दुतिनेगु वा न्हूखँग्व: ज्यायेगु ज्या या: । थ्व चलन थौं मदये धुंकल । उबलय् छ्यलामालाय् दुगु छुं छुं खँग्व: थौं नं ब्यवहारय् छ्य:निसां थौंकन्हय् 'ये' ज्याना पहलं क्वत्यला यनाच्वंगु दु । गथे—

'भपे' (भलपे) या 'भपिये'; 'भपादिसँ' या 'भपियादिसँ'

'भा:पे' (भालपे) या 'भा:पिये'; 'भा:पादिसँ' या 'भा:पियादिसँ';

'द्वहलपे' या 'द्वहलपिये'; 'द्वहलपादिसँ' या 'द्वहलपियादिसँ' ......।

ग) 'के' ज्याना यासु व 'येके' ज्याना यासु नं झीगु भासय् आपालं ज्यलाच्वंगु दु। तर अपिं फुक्क धात्थेंला वहे च्वय् न्ह्यथनागु ङागू कथंया ('ये, ने, ले, ते, पे' ज्याना) यासुया 'व्छना खवाः' (प्रेरणार्थक रूप) या 'व्छने यासु' (प्रेरणार्थक क्रिया) जक खः। गथे—

जि जा नये। जि जा नके।
जि बाखं कँने। जि बाखं कंके।
जि हाले। जि हायेके।
जि धाये। जि धायेके।
जि ह्मिते। जि ह्मितके।
जि द्वहलपे। जि द्वहलपेके।

घ) भाःपे यासुइ (संभाव्य यासुइ) थःनांग्वलं (सर्वनामं) याक (कर्ता) या ज्या याये फइ मखु। भाःपे यासुया 'व्छने यासुइ' धाःसा थःनांग्वलंनं 'याक' (कर्ता) या ज्या याये फु। गथे—

कायेः— खापां काइ। जितः खापां कात।
जि खापां काके। जि खापां काका।
स्वयेः— निभाः स्वइ। निभाः स्वल।
जि निभाः स्वयेके मफु। जि निभाः मस्वयेका।
वये— फय् वइ। फय् वल।
जि फय् वयेके। जि फय् वयेका।

ङ) गुगुं नं 'व्छने यासु' या 'व्छने पायासु' (सहू प्रेरणार्थक क्रिया) नं ज्यायेछि। थज्याःगु 'व्छने पायासु' ज्यायेत बिये यासु लितनेमाः। गथे—

काके— जि खापां काके। जि वयात खापां काके बिये।
वयेके— जि फय् वयेके। जि वयात फय् वयेके बिये।
कंके— जि बाखं कंके। जि इमित बाखं कंके बिये।
नके— जि मचायात जा नके। जि वयात मचायात जा नके बिये।

३.२ यासुइ 'म' ज्याना

क) नेपाल भाषाय् 'मखुखँग्वः' (Negative) व 'अःखःखँग्वः' (Opposite) गुकथं ज्यायेगु धयागु बांलाक स्वखंकातःगु खनेमदु। वा छगू सूत्रय् हनातःगु खनेमदु। सामान्यकथं 'मूयासु' या न्ह्यःने 'म' ज्यायेबलय् 'मखुखँग्वः' जुइ धकाः न्ह्यथनातःगु जक खनेदु। गथे—
कायेः—मकाये; वने-मवने; लिब्वँने-लिमब्वने ...।

ख) नेपाल भाषाय् फुकंथें 'ब्वाय्मु' (विशेषण) थःथवं यासु नं ख्वः। थज्याःगु 'ब्वाय्सुहना यासुइ' (विशेषणात्मक क्रियाय्) 'म' ज्यातकि मखुखँग्वः मजुसे अःखःखँग्वः जूवनी। गथे–
भिने-मभिने (भि-मभि); साये-मसाये (साः-मसाः);
बांलाये-बांमलाये (बालाः-बांमलाः)

ग) थज्याःगु ब्वाय्सुहना यामुइ 'मखुखँग्वः' ज्यायेमाःसा 'मखु' खँग्वः लितनेमाः। गथे–
भिनेमखु-भिनीमखु, भिकेमखु-भिकीमखु
बांलायेमखु–बांलाइमखु; बांलाकेमखु-बांलाकीमखु
साइमखु-साकेमखु–साकीमखु . . .

घ) यासुं ब्वाय्सुया ख्वाः ज्याइब्लय् उगु ब्वाय्सुया 'मखुखँग्वः' ज्यायेमाःसा 'मजुये' खँग्वः लितनेमाः। गथे–
भिने–भि–भि मजुये–भि मजू,
बालाये–बांलाः– बांलाः मजुये-बांलाः मजू,
साये–साः– साःमजुये-साः मजू
तुयुये-तुयु-तुयु मजूये-तुयु मजू

ङ) आः मखुखँग्वः व अःखःखँग्वः छकः न्ह्यच्याका स्वये:

मखु खँग्वः	**अःखः खँग्वः**	**मखुखँग्वः**	**अःखःखँग्वः**
भि मजू	मभि	ज्यू मजू	मज्यू
बांलाः मजू	बांमलाः	यःमजू	मयः
साःमजू	मसाः	सःमजू	मसः

च) सामान्य यासुइ मेमेगु मज्याना खँग्वः तनाः कथं कथंया अर्थ पिदंके ज्यू। गथे–
मज्यू–नये मज्यू, काये मज्यू, धाये मज्यू
मफु-दने मफु, सने मफु, हाले मफु
मसः–याये मसः, च्वये मसः, ब्वने मसः
मत्यः–स्वये मत्यः, नतुइ मत्यः, थिये मत्यः

छ) उजंज्याना खँपु जूसा **'मते'** लितनेमाः। गथे–कायेमते, ब्वनेमते, ह्यितेमते, नयेमते हाकुकेमते, ताकुकेमते, बांलाकेमते, मभिकेमते।

३.३ यासुया हिलासु (क्रिया रूपावली)

क) गुगुं नं भासय् यासुया पहः हिलां भाय् ज्यायेगु खँय् तःधंगु ज्या

याइ। अथेहे झीगु नेपाल भाषाय् नं थुकिया उलिहे मू दु। झी भाय्लचंभिपिसं थौंतकया दुने भाय्या यासु पहः गुकथं हिलासु दनाच्वंगु दु धयागु खँय् दुवालाः आपालं खँ न्ह्यःने हयेगु कुतः जूगु खने दुसां थ्वयात छगू पाय्छिगु व खःकथंया हनासुइ हनेगु कुतः पुवने धुंकूगु खने मदुनि। झी फुकंथें भाय्लचंमि भाजुपिसं झीगु यासु–पहःया हिलासु मालेत संस्कृत व अंग्रेजी भाय्या दापुतिइ वा थासाय् तयास्वयेगु कुतः जुयाच्वंगु अप्वः खनेदु। थ्वहे खँ खःगु लँपुइ पलाः लाकेत पंगलः जुयाच्वंगु दु। उकिं, जि थ्व खनागु छुं खँ थन न्ह्यथनेगु कुतः यानागु दु।

ख) **'थः' व 'कतः'**– नेपाल भाषाय् यासुया हिलासु कथं 'याक' (कर्ता) यात निब्वय् थले छि– 'थः' व 'कतः'। 'याक' थः (जि/जिपिं/झी/झीपिं) जूसा यासुया हिलासुं छगू कथंया ख्वाः ज्याइ, 'याक' कतः (छ/छिपिं/व/इपिं/सु/सुपिं...) जूसा यासुया हिलासुं मेगु कथंया ख्वाः ज्याइ।

ग) झीगु भासय् नं मेमेगु भासय् थें यासु निकथंया दु। **'यात काइगु'** (सकर्मक) व **'यात मकाइगु'** (अकर्मक)। यासु 'यात काइगु' वा 'यात मकाइगु' जुयां यासुया हिलासु पहलय् छुं पाइमखु, पाइगु खँला 'याक' य् जक खः। गथे, 'यात मकाइगु' यासुइ याकया ख्वाः हिली मखु, 'यातकाइगु' यासुइ जक याकया हिलासु दनी। थ्व हिलासुं 'याक–यात हिलासु पहः'* (कारक रूपावली) कथं ख्वाः ज्याइ। अथे हे 'ब्छने यासु' या हिलासु 'यात काइगु' यासुया थें जुइ।

घ) झीगु भासय् यासु पहःया हिलासु ङाकथं ब्वथलेछि। (१) ईकथंया हिलासु (२) पहःकथंया हिलासु (३) 'न्ह्यसः व अजू' कथंया हिलासु (४) उजंकथंया हिलासु (५) खँज्याना कथंया हिलासु।

(१) **ईकथंया हिलासु** (काल रूपावली)– थुगु हिलासुया मू न्ह्यागुं भासय् नं तःधं जुइ। थौंतक फुकंथें भाय्लचंमिपिसं झीगु भाय्या यासुया ईकथंया हिलासु ज्यायेत मेमेगु भासय् थें **'न्ह्यव', 'आव', 'लिव'** (भूतकाल, वर्तमानकाल, भविष्यकाल) धकाः स्वब्वय् ज्यायेगु कुतः जुयावयाच्वंगु दु। झीगु भाय्यात थुकथं ईकथंया हिलासु स्वब्वथलेगु पहः ल्वः मजू। छाय् धाःसा, थ्वयात स्वब्वय् ज्याइपिं छुं भाय्लचंमिपिसं 'यासु' या ख्वाः 'लिव' व 'आव' नितालय् छगू हे कथं ज्यनांच्वंगु दु धकाः धाः दु। गथे, वय्कःपिनि धापू कथं 'याये' यासुयात न्ह्यब्वयास्वये–

---

*थ्व ब्वसुया लिउनेया ब्वय् 'याक-यात हिलासुपहः' यात न्ह्यथनागु दु।

जि कन्हय् ज्या याये ।　　　　वं कन्हय् ज्या याइ (लिव)
जि आ: ज्या याये ।　　　　वं आ: ज्या याइ । (आव)

थुकथं स्वयेबलय् थ्व 'याये–याइ' पहः लिव व आव नितांलय् ज्यना-च्वंथें खनेदु । अथेखःसा, थ्वया 'याना–यात' पहः नं 'आव' व 'न्ह्यव' नितांलय् ज्यनाच्वंगु नं खंकेफु । गथे–

जि आ: ज्या याना ।　　　　वं आ: ज्या यात । (आव)
जि ह्निगः ज्या याना ।　　　　वं ह्निगः ज्या यात । (न्ह्यव)

उकिं 'आव' या ख्वाः 'याये–याइ' खःलाकि 'याना–यात' खः छुं सीमंत ।

थुकथं हे छुं भाय्लर्चमिपिसं 'वं ज्या याः', 'वं खँ ल्हाः', 'व सफू ब्वः', 'जिके ध्यबा दु (दः)' धकाः धायेगु पहः 'आव' या पहः खः धकाः न्ह्यथंगु खनेदु । अथेखःसा,

'वं ह्निगः ज्या याः ।' 'वं न्ह्याबलें ज्या याः ।' 'वं न्ह्यापा न्ह्यापा ज्या याः ।' धायेबलय् थ्व 'याः' 'आव' या पहः खतला ? उकिं थुकथं 'आव' या ख्वाः ज्यायेगु पहः नं पाय्छि जूगु खनेमंत ।

झीगु भासय् 'ई कथंया हिलासुपहः' निकथं जक ज्याये छि । छगू, छुंनं ज्याखँ छुइ न्ह्यः तकया पहः न्ह्यब्वइगु 'न्ह्यपहः' व मेगु छुं नं ज्याखँ छुइ धुंकाःया पहः न्ह्यब्वइगु 'लिपहः' खः । थ्वयात क्वय् न्ह्यब्वया स्वये–

	न्ह्यपहः	लिपहः
(यात मकाइगु यासु)		
थःतगिं– (जि/जिपिं/झी...)	वये/वने/हाले/ह्निते	वया/वना/हाला/ह्निता
कतःतगिं–(छ/छिपिं/व/इपिं...)	वइ/वनी/हाली/ह्निती	वल/वन/हाल/ह्नितल
(यात काइगु यासु ।)		
थःतगिं– (जि/जिमिसं/झीसं)	याये/कने/काले/सःते	याना/कना/काला/सःता
कतःतगिं–(छं/छिमिसं/वं/इमिसं ..)	याइ/कनी/काली/सःती	यात/कन/काल/सःतल
(भाःपे यासु)		
फय्	वइ/सनी	वल/सन
भुखाय्	ब्वइ	ब्वल

	न्ह्यपहः	लिपहः
(व्छने यासु)		
थ:तगि–जि......	वयेके/वंके/हायेके/ह्मितके	वयेका/वंका/हायेका/ह्मितका
”	याके/कंके/कायेके/स:तके	याका/कंका/कायेका/स:तका
”	वयेके/संके/ब्वयेके	वयेका/संका/ब्वयेका
कत:तगि-छं/वं......	वयेकी/वंकी/हायेकी/ ह्मितकी	वयेकल/वंकल/हायेकल/ ह्मितकल
	याकी/कंकी/कायेकी/ सतकी	याकल/कंकल/कायेकल/ स:तकल
	वयेकी/संकी/ब्वयेकी	वयेकल/संकल/ब्वयेकल

२) नेपाल भाषाय् सार्वभौम, सत्य व सदां वा इलय्–ब्यलय् जुया-च्वनीगु ज्वाखँ व पह:यात न्ह्यब्वइगु यासुया हिलासु पह:यात 'पह:कथंया हिलासु' धायेछि । आपा:थें मेमेगु भासय् थज्व:गुकथंया हिलासुयात नं ईकथंया हिलासुया 'आव' (वर्तमान काल) कथं का: । उकिं हे भाय्लचंमिपिसं थ्वयात झीगु भासय् नं 'आवपह:' कथं ना:गु खनेदु । झीगु भासय् थ्वयात ईकथंया हिलासु नालेगु पाय्छि मजू धयागु खँ च्वय्हे न्ह्यथने धुन । आ: थ्वया हिलासुगुकथं ज्यनाच्वंगु दु धयागु खँ छक: न्ह्यब्वया स्वये ।

	थ:तगि	कत:तगि
(यात मकाइगु यासु)		
	(जि/जिपिं/झी/झीपिं)	(छ/छिपिं/व/इपिं...)
	न्ह्याबलें वया/वना	गबलें गबलें व:/वं
(यात काइगु यासु)		
	(जिं/जिमिसं/झीसं)	(छं/छिमिसं/वं/इमिसं/...)
	अय्ला: मत्वना ।	चुरोट मत्वं ।
	फ्वर्गियात ध्यबा बिया ।	फ्वर्गियात ध्यबा ब्यू ।
	आख: ब्वंकाया ध्यबा कया ।	आख: ब्वंकाया ध्यबा का: ।
(व्छने यासु)		
	(जिं/जिमिसं/झीसं)	(छं/छिमिसं/वं/इमिसं...)
	जू मह्मितका	जू मह्मितकू
	स्कूलय् ब्वंका	स्कूलय् ब्वंकू
	फ्वर्गियात ध्यबा बीका	फ्वर्गियात ध्यबा बीकू

(भा:पे यासु)

थन ह्मिग: नं निभा: त्व:, थौं नं निभा: त्व: ।

थौं वा वइ ख्वा: मव:, कन्हय् नं वा वइ ख्वा: मव: ।

तराइलय् तान्व: । थ्व भिगु ख: ।

जिके ध्यबा दु (द:) । झंग: ब्वये फु (फ:) ।

पृथ्वी ग्व:ला: । छ बांला: ।

३) 'न्ह्यस: व अजू कथंया हिलासु' ज्यायेत न्हापां 'छ व छिपिं' यात कत:तगिनय् मतसे थ:तगिनय् तयेमा: । उकि 'जि/जिपिं/झी/झीपिं' या हिलासु गुकथं ज्यनीगु ख:, 'छ/छिपिं' या हिलासु पह: नं उकथं हे ज्यनी ।

यासुया हिलासु पह: ब्याक्क च्वय् न्ह्यथनाथें हे जुइ, अलय् 'न्ह्यस: व अजू' थ्वयेकेत ल्यूने 'ला' लितँसा तयेवं चा: । न्ह्यपहलय् यासुया ज्या ज्यनी–मज्यनी थूमब्यनीगु (निश्चित मजुइगु) जूगुलि, न्हापां अजू ब्यंकेत (थूमब्यंकं अजूमब्यनीगु जूगुलि) यासुइ 'गु' लितना: थूब्यंकेमा:, अलय् तिनि 'ला' लितँसा तया: अजू ब्यंके फइ । गथे–

	न्ह्यपह: हिलासु	लिपह: हिलासु	पह:कथंया हिलासु
(यात मकाइगु यासु)			
थ:तगिं-जि/जिपिं/ छ/छिपिं...	वयेला? वयेगुला!	वयाला? !	वयाला? !
कत:तगिं–व/इपिं...	वइला? वइगुला!	वलला? !	व:ला? !
(यात काइगु यासु)			
थ:तगिं–जि/छं/...	बियेला? बियेगुला!	बियाला? !	बियाला? !
कत:तगिं-वं/इमिसं/...	बिइला? बिइगुला!	बिलला? !	ब्यूला? !
(भा:पे यासु)			
भुखाय्	ब्वइला? ब्वइगुला!	ब्वलला? !	ब्व:ला? !
(छ्वने यासु)			
थ:तगिं–जि/छं...	वयेकेला? वयेकेगुला?	वयेकाला? !	वयेकाला? !
	बियेकेला? बियेकेगुला!	बीकाला? !	बीकाला? !
	ब्वयेकेला? ब्वयेकेगुला!	ब्वयेकाला? !	ब्वयेकाला? !
कत:तगिं-वं/	बयेकीला? वयेकीगुला!	वयेकलला? !	वयेकूला? !
इमिसं/...	बीकीला? बीकीगुला!	बीकलला? !	बीकूला? !
	ब्वयेकीला? ब्वयेकीगुला!	ब्वयेकलला? !	ब्वयेकूला? !

४) उजंकथंया हिलासु ज्यायेत 'ये, ले, ने' ज्याना यासुइ 'ये, ले, ने' लिकायेव गा: । थुकी न्ह्यआख: 'इ–ज्याना' जूसा जक 'ये, ले, ने' या थासय्

'उ' वइ । अथेहे 'के, ते, पे' ज्याना यासुइ 'के, ते, पे' यात इ ज्यायेमाः । मतेउजं ज्यायेगु खःसा यासुपहः स्यंके म्वाः, 'मते' खँग्वः जक लितंसां गाः धयागु खँला च्वय् नं न्ह्यथने धुन ।

यासु	उजं	मतेउजं	व्छनेयासु	उजं	मतेउजं
नये	न	नयेमते	नके	नकि	नकेमते
बिये	ब्यु	बियेमते	बीके	बीकि	बीकेमते
हाले	हा	हालेमते	हायेके	हायेकि	हायेकेमते
कँने	कँ	कँनेमते	कंके	कंकि	कंकेमते
ह्मिते	ह्मिति	ह्मितेमते	ह्मितके	ह्मितकि	ह्मितकेमते
भपे	भपि	भपेमते	भपिके	भपिकि	भपिकेमते

५) मेगु 'इ-व्यः', 'ज्या-खँ' व 'पहः' थ्वकेत (स्थिति न्ह्यब्वयेत) यासुयात **पायासु** (सहायक क्रिया) या तिबःमाः । थ्वयात निब्वय् थले छिं ।

i) 'धुने, सिधये, त्यये, माले, जिये, सये व बिये...' थें ज्वःगु छुं यासु पायासु कथं वल धाःसा न्ह्यासुया पहः हिलीमखु, पायासुया पहलय् जक हिलासु दनी । 'बिये' यासुयात निब्वय्नं पायासु कथं दुथ्याके छिं । थुगु ब्वय् 'बिये' यासुं व्छनेपायासुया ज्या जक याइ ।

	न्ह्यपहः	लिपहः
धुने–	जि वये धुने ।	जि वये धुन ।
	जि वये धुंके ।	जि वये धुंका ।
	छ/व वये धुंकी ।	छ/व वये धुंकल ।
	जि/छ वये धुंकेला ?	जि/छ वये धुंकाला ?
	जि/छ वये धुंकेगुला !	जि/छ वये धुंकाला !
बिये–	मे हाले बिये ।	प्याखं हुले बिया ।
	मे हायेके बिये ।	प्याखं हुइके बिया ।
सिधये–	जि जा नये सिधइ	जि जा नये सिधल ।
त्यये–	वने त्यइ	वने त्यल
माले–	वने माले	वने माल
जिये–	सने जिये	सने जिल
सये–	ज्या याये सये	ज्या याये सल

ii) मेमेगु यासु पायासुकथं वल धाःसा न्ह्यासुया लिम्राखलं आ-ज्याइ अलय् पायासु कथं वइगु यासुं न्हापाथें हे हिलासु ज्याइ । थ्वयात झीसं 'या पहः' धकाः नं धायेफु । थ्व पहः नेपाल भाषाया थःगु हे कथंया छगू पहः खः ।

अज्या:गु हे कथंया छगू 'पह:' जापानी भासय् नं दु । वयात 'तेपह:' ('te' form) धाइ । जापानी भासय् तेपह:या छगू त:धंगु थाय् दु थें झीगु भासय् नं थ्वया अज्या:गु हे थाय् दु । थ्व 'या' झीगु भासय् गुकथं ज्यलाच्वंगु दु क्वय् न्ह्यब्वया स्वये ।

वये–वयाच्वने

जि थन वयाच्वने ।　　　जि थन वयाच्वना ।

छ/व थन वयाच्वनी ।　　　छ/व थन वयाच्वन ।

जि/छ थन वयाच्वनेला ?　　　जि/छ थन वयाच्वनाला ?

व थन वयाच्वनीला ?　　　व थन वयाच्वनला ?

छ थन वयाच्वँ । (उजं)　　　छ/व थन वयाच्वं । (पह:)

धाये– धयाबिये – धयाबिया – धयाबिइ – धयाबिल

नये – नयास्वये – नयास्वया – नयास्वइ – नयास्वल

काये– कयातये – कयातया – कयातइ – कयातल

स्वये– स्वयावने – स्वयावना – स्वयावनिइ – स्वयावन

बिये– बियाथके – बियाथका बियाथकिइ – बियाथकल

कने– कनाबिये – कनाबिया – कनाबिइ – कनाबिल

स:ते– स:ताब्छये – स:ताब्छया – स:ताब्छइ – स:ताब्छल

हाले– हालाक्यने – हालाक्यना – हालाक्यनिइ – हालाक्यन

(iii) पह:कथंया यासुइ 'वने' व 'दये' पायासु वल धा:ला ज्याखँया स्थिति न्ह्यब्वइ । गथे–

जि ज्या या: वने ।　　　व ध्यबा का: वन ।　　　छ जा न: वनी ।

छें स्व: दु ।　　　मचा का: मदु ।　　　पसलय् न्या: मदु ।

(iv) झीगु भासय् पायासु लिसाज्याना: नं खँथ्वके ज्यू । थ्वय् न्ह्यथनागु यापह: मज्याइगु पायासुइ हानं अज्या:गु हे 'या' मज्याइगु पायासु लिसा-ज्यात धा:सा दकलय् ल्यूनेया यासुं जक हिलासु दनी । मेगु यासु थ:गुहे न्ह्यपहलय् च्वनी । गथे–

वये धुने माल ।　　　वये धुंके माल ।

वये माले धुंकल ।　　　वये मायेके धुन ।

वये त्यये धुंकल ।　　　वये त्ययेके धुन ।

याये सये धुंकल ।　　　याये सयेके धुन ।

याये धुंके सल ।　　　याये सयेके धुंकल ।

याये सिधये धुंकल ।　　　याये सिधयेके धुन । ...

(v) यापहः ज्याइगु पायासुइ यापहः मज्याइगु पायासु लिसाज्यात, ध्वाःसा दथुया पायासु थःगु न्ह्यपहलय् च्वनी ल्यूनेया पायासुं हिलासु ज्याइ। गथे,–

यानाच्वने माल।

यानाच्वने जिल।

बियाच्छये त्यल।

नयास्वये धुन।

(vi) यापहः ज्याइगु पायासुइ मेगु यापहः ज्याइगु पायासु हे लिसाद ध्वाःसा न्ह्ययासु-दथुयासु निगुलि नं आज्याइ, ल्यूनेया पायासुं जक हिलासु ज्याइ। गथे,–

यानाबिया च्वने।	धयाबिया च्वना।
नयाच्वना तिनि।	बियाच्वना धाल।

ङ) यासु ज्यानाय् 'या' व 'याः' या थाय्– नेपाल भाषाया खँपु ज्यानाय् 'या' व 'याः' तब्याक ज्यनाच्वंगु दु। थ्व 'या' व 'याः' स्वयेबलय् उथें च्वंसां उकीया अर्थ पाः। यासुया ल्यूने पायासु ज्यायेबलय् गुकथं 'यापहः' पिदनीगु खः धयागु खँ ला च्वय् न्ह्यथनेहे धुन। छुं नं ज्याखँ 'जुइ धुंकाः' वा 'याये धुंकाः' धकाः खँ थ्वकेत यासुया थ्व यापहलय् ल्यूने 'व' ज्यायेगु पुलांगु पहः खः। न्ह्यआखलं लिमाग्वः– यात सालाः नवायेगु पःहकथं वहे 'व' यात सालाः नयायेगु इवलय् 'व' दुसुनाः ताहाःग्वसु कथं 'याः' खनेदःबःगु खः। च्वय् 'या' व 'याः' गुकथं ज्यनाच्वंगु दु छकः न्ह्यब्वया स्वये–

जि ज्या यानावने।	(जि मद्दिक ज्या यानां यंके।)
जि ज्या यानाः वने।	(जि ज्या याये धुंकाः वने।)
छं न्यँना स्व।	(छं न्यनेगु ज्या या।)
छं न्यँनाः स्व।	(छं न्यँने धुंकाः जक स्वयेगु ज्या या।)
जि धयाबिया।	(जि धायेगु ज्या याना।)
जि धयाः बिया।	(जि धाये धुंकाः बिया।

३.४ यासुइ 'गु' पहःया खँ–

क) नेपाल भाषाय् 'गु' या बिसकं मू दु। नेपाल भाषाय् 'गु' या गज्याःगु थाय् व मू दुगु खः, अज्याःगु पहः मेमेगु भासय् खने मदु। उकि थ्व 'गु' ज्यायेगु पहः नेपाल भाषाया थःगुहे पहः खः। 'गु' या कथकथंया पहः उखें थुखें न्ह्यब्वयातःगु खने दुसां, आःतक झी भाय्लच्वंमिपिसं 'गु' यात क्ववालाः वयापहःयात पुवंक व कथंहंक न्ह्यब्वयेगु ज्या जूगु खने मदुनि।

मेथाय् न्ह्यथनातये धुंकूगु आपा: खँयात मवासे झीगु भाय्या यासुइ 'गु' गुकथं ज्यानाच्वंगु दु वयात जक छुं छुमांकीगु कुत: याये ।

ख) नेपाल भाषाया यासुइ ज्याखँया थूव्यंकेत (निश्चितता क्यनेत) 'गु' लितँसा ज्याइ । उजंकथं ह्लीगु ह्लासुइ त्व:ता: मेगु फुक्कं कथंया यासुया ह्लापहलय् 'गु' लिज्याये छि । यासुया न्ह्यपहलय् 'गु' लिज्याना: उजं ज्यायेनं ज्यू ।

वने–वनेगु

जि वने । जि वनेगु । (जि वनेगु इच्छा याना ।)

जि वनेगु जुल । (जि वनेगु निश्चित जुल ।)

व नं वनीगु ख: । (व वनीगु नं निश्चित ख: ।)

जिपिं ह्मिग: अन वनागु ।

छ नं वनेगु ला ?

छिपिं वंगु बांलात ।

ह्मिग: छ न्हापनं वनागु ला ?

थौं व न्हापां वनीगु ला ?

थौं छ लिवाक वनेगु ! (थौं छ लिवाक जक हुँ ।)

ग) यासुइ 'गु' लितँसा बिया: ब्वाय्खंके (गुण ह्मसीकेगु) नं ज्यू । थुकथं ब्वाय्खंकेगु यासुं ब्य: व थाय् स्वया: ब्वाय्सू वा नांग्व: कथंया ज्या याइ । गथे–

ह्वये– ह्व:गु स्वां ।

भिने– भि– भिगु ज्या ।

बांलाये– बांला:– बांला:गु वस: ।

नये– नयेगु छु दु ?

स्वये– जिमिथाय् स्वयेगु दु ।

३.५ नेपाल भाषा यासुह्ना भाय् ख: । थ्वया फुक्कंथें ब्वाय्सु (विशेषण) थ:थवं यासु नं जूथे फुक्कं यासुया ब्वाय्वासु (क्रिया विशेषण) नं ज्याये ज्यू । अथेहे यासुइ कथं कथंया लितँसा तना: कथं कथंया खँभाय् नं ज्याये ज्याछि नांग्व:नं ज्याये ज्याछि । त्वयेक यासु ज्याना: कथं कथंया खँभाय् प्वंकेगु झीगु थ:गु पह: ख: । मेमेगु भासय् थें झीगु भासय् नांग्व: (संज्ञा) आपा: मदु धका: नुग:क्वतुंके मा:गु छुं मदु । 'याये' व जुये' खँग्व: छ्याना: संस्कृत वा मेगु भासं थें खँभाय् प्वंकेगु पह: झीगु भाय्या थ:गु पह: मखु । झी ब्वमिपिंसं

खँभाय् ज्यायेगु थःगु पह: त्वःमंका च्वंगुलिं ञीगु भासय् थःगु नुगः खँ प्वंकेत खँग्वः हे मदुथें ताइगु खः । उकिं यासुइ दुवालाः ञीगु भाय्या पह:यात न्ह्यब्वयेगु, भाय् तःमि यायेगु ज्या नं खः । यासुया खँ आःयात थुलिहे ।

४. याक–यातहना (कारक)

क) खँपु ज्यानाय् नांग्वः व थःनांग्वः (नाम–सर्वनाम) या यासुनाप दइगु स्वापूया पह: 'याक-यातहना' ज्यां क्यनी । ञीगु नेपाल भाषाय् थुकिया 'हनासु' (सूत्र) मालेत गुलिखय् भाय्लचंमिपिसं थःथः कथं कुतः जूगु खने दु । अथेनं छगू पाय्छिगु हनासु पिदंगु खने मदुनि । ञी भाय्लचंमि पुष्परत्न 'सागर' भाजुंला 'सर्वनाम शब्दया कारकयागु विभक्ति चिन्हया नियम मदुगुलिं ब्याक्क कारकया रुपावली बांलाक लुमंका तये मावगु दु ।'* धकाः तकं धयादिल । वय्कलं ञीगु नेपाल भाषाया पह:यात ब्याक्कं संस्कृतया भाय्लचं दापुतिइ तयाः हनासु हनेगु बा न्ह्यब्वयेगु कुतः यानादीगुलिं उकीयात पाय्छिगु पह: लुइके मफयाः अथे धाःवने माःवंगु खनेदु । उकिंहे जि खनागु याक–यात हनासु-या छुं खँ व थ्वया 'हनासु'** यात थन न्ह्यब्वयेगु कुतः यानागु दु ।

ख) नेपाल भाषाय् 'याक–यातहना' या हिलासु मूकथं निगू पहलं हिलासु ज्यनाच्वंगु खने दु ।

न्हापांगु– नांग्वः व थःनांग्वःया मूखँग्वःहे थ्वया न्हापांगु पह: खः । छुनं खँग्वलं 'याक' (कर्ता) या ज्या याइगलय् 'यातमकाइगु यासु' (अकर्मक क्रिया) काःसा थःगु मूखँग्वःया ख्वाः हिलीमखु । उकिं थ्वयात 'याकपह:' धकाः नं धायेछि । गथे– जि, छ, व, ञी, गुह्म, मनूत, पासापिं...।

निगूगु– खँग्वलं 'यातहना' (कर्म,... आदि) या ज्या याःसा थ्व निगूगु पह:कथं हिलासु दनी बा थुकिं खँभाय्कथं, कथंकथंया लितँसा काइ । अथेजूगुलिं थ्वयात 'यातहनापह:' धकाः नं धायेछि ।

ग) नेपाल भाषाया खँभाय् ज्याये बलय् कथं कथंया खँग्वः थ्वय् न्ह्यथनागु हनासु कथं न्हापांगु पहलं निगूगु पहलय् हिलासु दनी । खँग्वः म्हछिज्याना (एकवचन) जूसा उकिया हिलासु थुकथं जुइ–

i) 'जि, छि, थः' नं थःगु ख्वाः हिलीमखु । थुकिइ 'न्हापांगु हिलासु पह:' व 'निगूगु हिलासु पह:' छगूहे जुइ ।

ii) 'छ' या 'निगूगु हिलासु पह:' (ं) तँसाज्यानाः 'छं' जुइ ।

---

* सुबोध नेपालभाषा व्याकरण– पौल्याः ४१ ।

** 'याक–यातहना' या हनासु धलः त्यूने न्ह्यब्वयागु दु ।

iii) 'ह्य–ज्याना' खँग्वलय् हिलासु ज्यायेत 'सिया' लिज्यायेमाः। गथे– गुम्हसिया, छम्हसिया, निम्हसिया ...। थ्व म्हज्याना खँग्वःयात 'एज्यानाः' नं छ्यः। गथे– छम्हेसिया, निम्हेसिया। थुकी लितँसा ज्यायेबलय् गुबलें 'या' दुसुनं वं। गथे– छम्हसित, छम्हेसित ...।

iv) मेगु फुकं खँग्वलय् 'या' लिज्यायेमाः। गथे– वया, थ्वया, मांया, सफूया...। 'चा' लिज्याना खँग्वः जूसा हिलासु ज्यायेबलय् 'चिया' जुइ। थ्वं लितँसा काइवलय् गुबलें गुबलें 'या' दुसूवं। खँग्वः तःम्हज्याना (बहुवचन) जूसा उकिया हिलासु क्वय् न्ह्यथनाथें जुइ।

v) 'झी'[1] नं थःगु ख्वाः हिलीमखु। थुकिइ 'न्हापांगु हिलासु पहः' व 'निगूगु हिलासु पहः' छगूहे जुइ।

vi) 'जिपिं, छिपिं, थपिं,[2] इपिं,[2] सुपिं, गुपिं' या 'पिं' हिलाः 'मि' जुइ। गथे– 'जिमि, छिमि, थमि, इमि, सुमि, गुमि।

vii) मेगु फुकं 'पिं' ज्याना खँग्वलय् 'नि' लिज्यायेमाः। थथे 'नि' लिज्यायेबलय् 'पिं' या (ं) दुसूवनाच्वंगु दु। गथे– थःपिनि, हुंपिनि, मांपिनि, भिपिनि ...।

viii) 'त' ज्याना खँग्वः फुकय्सं 'य्' लिज्यायेमाः। गथे– मनूतय् खिचातय् ...।

घ) 'याक–यातह्ना' या ब्वज्याना व लितँसाया खँ–

नेपाल भाषाय् याक–यातह्नायात निब्वय् थलेछि। 'याक ब्व' व 'यातह्ना ब्व'। याक–यातह्नायात जितँसा ज्यानाः व लितँसा मज्यासे छ्यले ज्यू।

याकब्व, न्हापांगु हिलासु पहलय् '(ं), नं' ज्यानाः व निगूगु हिलासु पहलय् 'सं' लितँसा ज्यानाः छ्यले ज्यू।

यातह्नाब्व, निगूगु हिलासु पहलय् 'त', 'गु', 'म्ह', 'के' लिज्यानाः व कथं कथंया 'थाय् थ्वकीगु ब्वाय्यासु' (क्रिया विशेषण) 'थाय्, नाप, न्ह्यःने, ल्यूने, च्वय्, क्वय् ...' लितँनाः छ्यलेज्यू। अलय् 'थाय् थ्वकीगु यातह्ना'

---

[1] झी' या 'झीपिं' कथं नं छ्यःसां झीपिंया विसकं हिलासु मज्यं, थुकि लितँसा नं मकाः। 'झीपिं' या हिलासुया थाय् 'झी'या हिलासुं हे फुदनाच्वंगु दु।

[2] थ्व'या तःह्यज्याना थपिं, थिपिं, थुपिं, अलय् 'व' या तःह्यज्याना अपिं, इपिं, उपिं कथं ज्यानाच्वंगु दु।

जूसा न्हापांगु हिलासु पहलय् 'स' (य्, इ) ज्याना: छ्यलेज्यू । थ्वयात न्वखंकेत क्वय् बिसकं बिसकं न्ह्यब्वया स्वये ।–

१) **याकब्व**– नेपाल भाषाय् कर्ता, करण व अपादान कारकया बिसकं बिसकं ख्वा: मदु । थुकियात नेपाल भाषाय् मंका:कथं '**याक**' धाये छि । थ्व म्हछिज्याना (एकवचन) जूसा न्ह्याबलें न्हापांगु हिलासु पह: कथं हिलासु दनी । अलय् थ्व 'यातमकाइगु यासु' (अकर्मक क्रिया) नाप व:सा थुकिइ छुं कथंया लितँसा नं तँनेम्वा: । यातकाइगु यासु (सकर्मक क्रिया) नाप व:सा (ं) तँसा ज्यायेमा: । खँग्वलय् दुसूगु लिआख: पिदने थाकुसा बा 'इ', 'उ', 'य्' लिज्याना खँग्वलय् 'नं' तँसाज्यायेमा: । गथे, मां–मांनं, बा:–बा:नं, दाइ–दाइनं, भउ–भउनं, काय्-काय्नं ... । अथेहे 'सु' खँग्व: छथाय् 'सुनां' जुयाच्वंगु दु । 'म्हज्याना' खँग्व: जूसा निगूगु हिलासु पह: कथं हिलासु दनी, अलय् थ्व यातकाइगु यासुनाप व:सा थुकि (ं) तँसा काइ । गथे- गुम्ह- गुम्हसियां, छम्ह–छम्हसियां ... ।

'याक' त:म्हज्याना (बहुवचन) जूसा निगूगु हिलासु पह: कथं हिलासु दनी । अलय् थ्व यातकाइगु यासुनाप व:सा फुकयूसं 'सं' लितँसा च्वनी । थ्व 'सं' 'पिं' नापं व:सा पिं या (ं) दुसुइ । यात मकाइगु यासुनाप व:सा थुकिइ छुंनं लितँसा ज्यायेम्वा: ।

यातकाइगु व यातमकाइगु यासु ज्यानाय् 'याक' या ख्वा: गुकथं जुइ क्वय् न्ह्यब्वया स्वये ।

यातकाइगु यासुनाप	**यातमकाइगु यासुनाप**
जि वये ।	जिं ज्याल स्वये ,
छ च्वँ ।	छं तुतिं चु ।
व हाल ।	वं अप्पां कयेकल ।
मां झाल ।	मामं/मांनं मचायात दुरू त्वंकल ।
सु छेँय् वनीगु ?	सुनां स:तूगु ?
झी/झीपिं म्हिते ।	झीसं ज्या याये ।
अन मनूत दु ।	मनूतय्सं धाइ ।
काय्पिं छेँय् मदु ।	काय्पिसं हायेकल ।
वा वइ ।	वां दाइ ।
ज्यास:ह्म मव: ।	भिंह्मसियां स्यंकीमखु ।

२) **यातहना ब्व**– नेपाल भाषाया खँभासय् 'याक' (कर्ता, करण व

अपादान कारक) यात त्व:ता: मेगु फुक (कर्म, सम्प्रदान, संबन्ध व अधिकरण कारक) यात 'यातह्ना' धायेछि। थ्व 'यातह्ना' थाय्थ्वकीगु (स्थान अधिकरण कारक) जूसा न्हापांगु हिसासु पह: कथं हिसासु दनी। मेगु फुक थासय् निगूगु हिसासु पह: कथं हिसासु दनी।

थमित ज्याखँ व पह: कथं मेगु स्वब्वय् थलेछि। अलय् थुमित लितँसा मज्यासे बिसकं बा लितँसा ज्याना: छ्यले ज्यू।

i) नेपाल भाषाय् कर्म व सम्प्रदान कारकया बिसकं बिसकं ख्वा: मदु। नेपाल भाषाय् थ्वयात 'यात' धायेछि। थुकिइ 'त' (वा 'त:')[1] लितँसा च्वनी। थ्वया पह: (स्वभावगत स्थिति) थ्वकेत लितँसा ज्यायेमा: । गथे—

पह: थ्वके	खँ थ्वके
जि नये पित्यात ।	जित: त्वनेत ल: हजि ।
छि म्हं फुला ?	छित: छु य: ?
वया न्ह्य: वल ।	वयात दुरुया ध्यबा ब्यु ।
छं प्याखं स्वये य:ला ?	छंत प्याखं क्यनला ?
मांया त्यानुल ।	मांयात ध्यबा ब्यु ।
फवंगाया खोल ति ।	लुँयात खोल म्वा: ।
मचातय् नये माल ।	फत्रंगितय्त ध्यबा ल्यु ।
भिंपिं सकसियां यइ ।	मांपिनित ग्वहालि या ।

ii) नेपाल भाषाय् यातह्नां प्राणिनापया स्वापू थ्वकूसा (संबन्ध कारकय्) 'ह्म'ज्यायेमा: अलय् अप्राणिनापया स्वापू थ्वकूसा 'गु' ज्यायेमा:। स्वापू स्या: (घनिष्टता) थ्व:सा लितँसा म्वा:। गथे—

स्या: थ्वके	प्राणि थ्वके	अप्राणि थ्वके
जि मचा।	जिह्म मचा	जिगु ज्या
छं किजा	छंह्म केँहें	छंगु लं
वया छें	वयाह्म खिचा	बयागु छें
जिमि पासा	जिमिह्म सा	जिमिगु क्यब
पासापिनि खँ	पासापिनिह्म दुगुचा	पासापिनिगु सफू
मचातय् ज्या	मचातय्म्ह कतांमरि	मचांतयगु न्ह्यव:सा
झ्या:या धर्कि	झ्या:याम्ह झंग:	झ्या:यागु सिँ

iii) नेपाल भाषाय् 'यातह्नां' (प्राणि अधिकरण कारक) 'म्ह'

---

[1] 'जि' व 'छि' या ल्यूने निथाय् जक 'त:' वइ, मेथाय् फुक थासय् 'त' जक वइ।,

थ्वक्‍सा 'के' लितँसा वइ । थुकि थुगुइलय् सुयाके छु दु धयागु 'पिखँ' (तात्कालिक स्थिति) जक न्ह्यथनी, सुयागु दुखँ (वास्तविक स्थिति) न्ह्यथँनी मखु । दुखँ न्ह्यब्वयेत लितँसा ज्यायेम्वा: । 'के' लितँसा ज्यायेगु व मज्यायेगु निइ खँभाय् (अर्थ) हे पा:वनेफु । गथे– सुयागु ल्हा:तिइ ध्यबा दयेवं व मनू ता:मि जुइमखु, अथेहे सुयागु ल्हा:तिइ थुगुइलय् ध्यबा मदयेवं व मनू चीमि जुइगु नं मखु । क्वय् 'के' ज्याना: व 'के' मज्यासे छुं दसु न्ह्यब्वये ।

दुखँ थ्वके	ई थ्वके
जि ध्यबा मदु ।	जिके ध्यबा मदु ।
(जि चीमि ।)	(जिगु ल्हा:तिइ ध्यबा मदु ।)
वया मचा मदु ।	वयाके मचा मदु ।
(वं मचा बुइकूगु मदु ।)	(वं मचा कयात:गु मदु ।)
छं छेँबुँ दु ।	छंके छु दु ?
(छके थ:त माक्व दु ।)?	(छंगु ल्हा:तिइ छु दु ?)
छिमि ज्या दु ।	छिमिके सफू दु ।
खिचाया ञां दु ।	खिचायाके क्वँय् दु ।
दुपिनि ज्यू ।	दुपिनिके सकतां दु ।
फ्वगिंतय् वस: मदु ।	क:मितय्के ज्याभ: दु ।

iv) नेपाल भाषाय् यातहनां (स्थान अधिकरण कारकं) थाय् थ्वक्‍सा न्हापांगु पह:कथं हिलासु दना: 'स' लितँसा च्वनी । थौंकन्हय् थ्व 'स' लितँसा, इ–लिज्याना व उ–लिज्याना खँग्वलय् 'इ' जुया: हिलीगु व मेगु खँग्वलय् 'य्' जुया: हिलीगु जुयाच्वंगु दु । थुकिइ नं पह: (स्थिति) थ्वकेत लितँसा ज्याये म्वा: । गथे–

पह: थ्वके	सं थ्वके
म्हिचा जा: ।	म्हिचाय् जायेक ध्यबा दु ।
ल्हा: प्वं ।	ल्हा:तिइ छुं मदु ।
बया भु जा: ।	छंगु भुइ जा दु ।

v) नेपाल भाषाय् 'यातहना'नाप कथं कथंया ब्वाय्यासु (क्रिया विशेषण) (थाय्, नाप, नापं, लिक्क, च्वय्, क्वय्, न्ह्य:ने, ल्यूने, जवय्, खवय् ...) नं ज्याये ज्यू । थथे ब्वाय्यासु 'यातहना' निगूगु हिलासु पह: कथं हिलासु दनी । निगूगु हिलासु ज्याये बलय् 'या' लिज्यायेम्वा:गु खँग्वलय् ('जि, छि, थ:, छ, झी') नं ब्वाय्यासु लिज्याये बलय् न्हापां 'या' बा 'गु' नं लिज्यायेमा: । 'थाय्', 'नाप', 'नापं' व 'लिक्क' खँग्व: छचलेत धा:सा

थुकी 'या' लिज्यानामच्वंसां ज्यू । गथे–

जिथाय् (जियाथाय्)	जिनाप (जियानाप)	जियाच्वय्
	(जिगुनाप)	(जिगुच्वय्)
छिथाय् (छियाथाय्)	छिनाप (छियानाप)	छियाच्वय्
	(छिगुनाप)	(छिगुच्वय्)
थ:थाय् (थ:याथाय्)	थ:नाप (थ:यानाप)	थ:याच्वय्
	(थ:गुनाप)	(थ:गुच्वय्)
छंथाय् (छंयाथाय्)	छंनाप (छंयानाप)	छंयाच्वय्
	(छंगुनाप)	(छंगुच्वय्)
झीथाय् (झीयाथाय्)	झीनाप (झीयानाप)	झीयाच्वय्
	(झीगुनाप)	(झीगुच्वय्)
वयाथाय्	वनाप (वयानाप))	वयाच्वय्
	(वयागुनाप)	(वयागुच्वय्)
पासापिंनिथाय्	पासापिंनिनाप	पासापिंनिच्वय्
ल्याय्म्हतय्थाय्	ल्याय्म्हतय्नाप	ल्याय्म्हतय्च्वय्
छेँयाथाय्	छेँयानाप	छेँयाच्वय्
छम्हसियाथाय्	छम्हसियानाप	छम्हसियाच्वय्

ङ) नेपाल भाषाय् 'याक–यातहना' या हिलासु गुकथं ज्यानाच्वंगु दु धयागु खँय् थन छुं भचा कुलेगु ज्या जक यानागु दु । थन अझ दुग्यायेक न्हा: वायेगु थाय् दनि । झीगु भासय् 'याक–यातहना' (कारक) या थ:गुहे पह: दु धयागु क्यनेगु जक थन जिगु कुत: जूगु दु । थ्वयात अझ बांलाक न्ह्यखंकेत जिक्वय् छगू हिलासु धल: बिया बियागु दु । दकलय् लिपा थ्वमि भाजु मय्जु-पिंनि पाखें द्वंविद्वं–मगा:मचा: कुलादीत इनाप यासे थ्व च्वसु थनंतु दिका । सुभाय् ।

थाक-यातह्ना ह्लासु धल:

तगि	न्हापांगु ह्लासु	याक तँसा	यातह्ना तँसा	निगूगु ह्लासु	याक तँसा	यातह्ना तँसा				ब्वाय् यासु	
		(˙)नं	स्त = य्		(˙)स	त (तः)	गु	ह्म	के	थाय्	च्वय्
१	जि	जिं	–	जि	–	जितः	जिगु	जिह्म	जिके	जिथाय्	जियाच्वय्
	छि	छिं	–	छि	–	छितः	छिगु	छिह्म	छिके	छिथाय्	छियाच्वय्
	थः (व)	थवं	–	थः	–	थःत	थःगु	थःह्म	थःके	थःथाय्	थःयाच्वय्
२	छ	छं	–	छं	–	छंत	छंगु	छंह्म	छके	छंथाय्	छंयाच्वय्
३	थ्व	थ्वं	–	थ्वया	–	थ्वयात	थ्वयागु	थ्वयाह्म	थ्वयाके	थ्वयाथाय्	थ्वयाच्वय्
	व	वं	–	वया	–	वयात	वयागु	वयाह्म	वयाके	वयाथाय्	वयाच्वय्
	आम	आमं	–	आमया	–	आमयात	आमयागु	आमयाह्म	आमयाके	आमयाथाय्	आमयाच्वय्

तर्गि	न्हापांगु हिलासु	याक तँसा	यातहृना तँसा	निगूगु हिलासु	याक तँसा	यातहृना तँसा				ब्वाय् यासु	
		(˙)नं	स=य्		(˙)सं	त (त:)	गु	ह्म	के	थाय्	च्वय्
	कत: (क)	कतकं	–	कत:या	–	कत:यात	कत:यागु	कत:याह्म	कत:याके	कत:याथाय्	कत:याच्वय्
	मां (म)	मामं	–	मांया	–	मांयात	मांयागु	मांयाह्म	मांयाके	मांयाथाय्	मांयाच्वय्
	म्ह्याय् (च)	म्ह्याचं	–	म्ह्याय्या	–	म्ह्याय्-यात	म्ह्याय्यागु	म्ह्याय्-याह्म	म्ह्याय्-याके	म्ह्याय्याथाय्	म्ह्याय्याच्वय्
	खिचा	खिचां	–	खिचाया	–	खिचायात	खिचायागु	खिचायाह्म	खिचायाके	खिचायाथाय्	खिचायाच्वय्
	भौ (भति)	भंति	–	भौया	–	भौयात	भौयागु	भौयाह्म	भौयाके	भौयाथाय्	भौयाच्वय्
	तिमिला	तिमिलां	–	तिमिलाया	–	तिमिला-यात	तिमिला यागु	तिमिला याह्म	तिमिला-याके	तिमिलायाथाय्	तिमिलायाच्वय्
	वय्क: (ल)	वय्कलं	–	वय्क:या	–	वय्क:यात	वय्क:यागु	वय्क:-याह्म	वय्क:-याके	वय्क:याथाय्	वय्क:याच्वय्
	छलप्वल	छलप्वलं	–	छलप्व-लया	–	छलाप्वल यात	छलप्वल यागु	छलप्वल-याह्म	छलप्वल-याके	छलप्वलया थाय्	छलप्वलयाच्वय्

	वसप्वल	वसप्वलं	–	वसप्वलया	–	वसप्वल यात	वसप्वल यागु	वसप्वल-याह्म	वसप्वल-याके	वसप्वलयाथाय्	वसप्वलयाच्वय्
३.१	सु	सुनां	–	सुया	–	सुयात	सुयागु	सुयाह्म	सुयाके	सुयाथाय्	सुयाच्वय्
	हुं	हुंनं	–	हुंया	–	हुंयात	हुंयागु	हुंयाह्म	हुंयाके	हुंयाथाय्	हुंयाच्वय्
	मां	मांनं	–	मांया	–	मांयात	मांयागु	मांयाम्ह	मांयाके	मांयाथाय्	मांयाच्वय्
	बा:	बा:नं	–	बा:या	–	बा:यात	बा:यागु	बा:याम्ह	बा:याके	बा:याथाय्	बा:याच्वय्
	काय्	काय्नं	–	काय्या	–	काय्यात	काय्यागु	काय्याह्म	काय्याके	काय्याथाय्	काय्याच्वय्
	दाइ	दाइनं	–	दाइया	–	दाइयात	दाइयागु	दाइयाह्म	दाइयाके	दाइयाथाय्	दाइयाच्वय्
	भौ	भौनं	–	भौया	–	भौयात	भौयागु	भौयाह्म	भौयाके	भौयाथाय्	भौयाच्वय्
	तुयु	तुयुनं	–	तुयुया	–	तुयुयात	तुयुयागु	तुयुयाह्म	तुयुयाके	तुयुयाथाय्	तुयुयाच्वय्
४	काय्चा	काय्चां	–	काय्चिया	–	काय्चि (या)त	काय्चि-(या)गु	काय्चि (या)ह्म	काय्चि-(या)के	काय्चियाथाय्	काय्चियाच्वय्

तगिं	न्हापांगु हिलासु	याक तँसा	यातह्ना तँसा	निगूगु हिलासु	याक तँसा	यातह्ना तँसा				ब्वाय् यासु	
		(˙)नं	स = य्		(˙)सं	त (त:)	गु	ह्म	के	थाय्	च्वय्
	भौया	भौचां	–	भौचिया	–	भौचि (या) त	भौचियागु	भौचियाह्म	भौचियाके	भौचियाथाय्	भौचियाच्वय्
	रामचा	रामचां	–	रामचिया	–	रामचि (या) त	रामचि-यागु	रामचि-याह्म	रामचि याके	रामचियाथाय्	रामचियाच्वय्
५	छु (कि)	छुकिं	छुकिइ	छुकिया	–	छुकियात	छुकियागु	छुकियाह्म	छुकियाके	छुकियाथाय्	छुकियाच्वय्
	ग्व (कि)	गुकिं	गुकिइ	गुकिया	–	गुकियात	गुकियागु	गुकियाह्म	गुकियाके	गुकियाथाय्	गुकियाच्वय्
	थ्व (कि)	थुकिं	थुकिइ	थुकिया	–	थुकियात	थुकियागु	थुकियाह्म	थुकियाके	थुकियाथाय्	थुकियाच्वय्
	व (कि)	उकिं	उकिइ	उकिया	–	उकियात	उकियागु	उकियाह्म	उकियाके	उकियाथाय्	उकियाच्वय्
	श्राम (कि)	श्रामकिं	श्रामकिइ	श्रामकिया	–	श्रामकि-यात	श्रामकि यागु	श्रामकि-याह्म	श्रामकि याके	श्रामकियाथाय्	श्रामकियाच्वय्
	हुं (कि)	हुंकिं	हुंकिइ	हुंकिया	–	हुंकियात	हुंकियागु	हुंकियाह्म	हुंकियाके	हुंकियाथाय्	हुंकियाच्वय्

	थुगु (ल)	थुगुलिं	थुगुलिइ	थुगुया	–	थुगुयात	थुगुयागु	थुगुयाह्म	थुगुयाके	थुगुयाथाय्	थुगुयाच्वय्
	उगु (लि)	उगुलिं	उगुलिइ	उगुया	–	उगुयात	उगुयागु	उगुयाम्ह	उगुयाके	उगुयाथाय्	उगुयाच्वय्
	आमगु (लि)	आमगुलिं	आमगु-लिइ	आमगुया	–	आमगुयात	आमगु यागु	आमगु-याम्ह	आमगु-याके	आमगुयाथाय्	आमगुयाच्वय्
	हुंगु (लि)	हुंगुलिं	हुंगुलिइ	हुंगुया	–	हुंगुयात	हुंगुयागु	हुंगुयाम्ह	हुंगुयाके	हुंगुयाथाय्	हुंगुयाच्वय्
	गुगु (लि)	गुगुलिं	गुगुलिइ	गुगुया	–	गुगुयात	गुगुयागु	गुगुयाम्ह	गुगुयाके	गुगुयाथाय्	गुगुयाच्वय्
	भिगु (लि)	भिगुलिं	भिगुलिइ	भिगुया	–	भिगुयात	भिगुयागु	भिगुयाम्ह	भिगुयाके	भिगुयाथाय्	भिगुयाच्वय्
	गुलि	गुलिं	गुलिइ	गुलिया	–	गुलियात	गुलियागु	गुलियाम्ह	गुलियाके	गुलियाथाय्	गुलियाच्वय्
	थाय् (थास)	थासं	थासय्	थाय्या	–	थाय्यात	थाय्यागु	थाय्याम्ह	थाय्याके	थाय्याथाय्	थाय्याच्वय्
	छेँ	छें	छेँय्	छेँया	–	छेँयात	छेँयागु	छेँयाम्ह	छेँयाके	छेँयाथाय्	छेँयाच्वय्
	खँ	खं	खँय्	खँया	–	खँयात	खँयागु	खँयाम्ह	खँयाके	खँयाथाय्	खँयाच्वय्

तर्गि	न्हापांगु हिलासु	याक तँसा	यातह्ना तँसा	निगूगु हिलासु	याक तँसा	यातह्ना तँसा				ब्वाय् यासु	
		(˙)नं	स = य्		(˙)सं	त (तः)	गु	ह्म	के	थाय्	च्वय्
५-१	गन	गनं	गन	गनया	–	गनयात	गनयागु	गनयाम्ह	गनयाके	गनयाथाय्	गनयाच्वय्
	थन	थनं	थन	थनया	–	थनयात	थनयागु	थनयाम्ह	थनयाके	थनयाथाय्	थनयाच्वय्
	अन	अनं	अन	अनया	–	अनयात	अनयागु	अनयाम्ह	अनयाके	अनयाथाय्	अनयाच्वय्
	आमकन	आमकनं	आमकन	आमक-नया	–	आमकन यात	आमकन-यागु	आमकन-याम्ह	आमकन-याके	आमकनयाथाय्	आमकनयाच्वय्
	हुंकन	हुंकनं	हुंकन	हुंकनया	–	हुंकनयात	हुंकनयागु	हुंकनयाम्ह	हुंकनयाके	हुंकनयाथाय्	हुंकनयाच्वय्
६	गुम्ह	–	–	गुम्हसिया	गुह्मसियां	गुह्मसि-यात	गुम्हसि-यागु	गुम्हसि-याम्ह	गुम्हसि-याके	गुम्हसियाथाय्	गुम्हसियाच्वय्
	थुम्ह	–	–	थुह्मसिया	थुह्मसियां	थुह्मसि-यात	थुम्हसि-यागु	थुम्हसि-याह्म	थुम्हसि-याके	थुम्हसियाथाय्	थुम्हसियाच्वय्
	उम्ह	–	–	उह्मसिया	उह्मसियां	उम्हसि-यात	उम्हसि-यागु	उम्हसि-याम्ह	उम्हसि-याके	थुम्हसियाथाय्	थुम्हसियाच्वय्

	छह्म	–	–	छह्मसिया	छह्मसियां	छह्मसि-यात	छह्मसि-यागु	छह्मसि-याह्म	छह्मसि-याके	छम्हसियाथाय्	छम्हसियाच्वय्
	भिम्ह	–	–	भिम्ह-सिया	भिम्ह-सियां	भिम्हसि-यात	भिम्हसि-यागु	भिम्हसि-याह्म	भिम्हसि-याके	भिह्मसियाथाय्	भिम्हसियाच्वय्
	वयाम्ह	–	–	वयाम्ह-सिया	वयाम्ह-सियां	वयाम्ह-सिमात	वयाम्हसि-यागु	वयाम्हसि-याह्म	वयाम्हसि-याके	वयाम्हसियाथाय्	वयाम्हसियाच्वय्
७	झी	–	–	झी	झीसं	झीत	झीगु	झीम्ह	झीके	झीथाय्	झीच्वय्
८	जिपिं	–	–	जिमि	जिमिसं	जिमित	जिमिगु	जिमिम्ह	जिमिके	जिमिथाय्	जिमिच्वय्
	छिपिं	–	–	छिमि	छिमिसं	छिमित	छिमिगु	छिमिह्म	छिमिके	छिमिथाय्	छिमिच्वय्
	थपिं	–	–	थमि	थमिसं	थमित	थमिगु	थमिह्म	थमिके	थमिथाय्	थमिच्वय्
	इपिं	–	–	इमि	इमिसं	इमित	इमिगु	इमिह्म	इमिके	इमिथाय्	इमिच्वय्
	सुपिं	–	–	सुमि	सुमिसं	सुमित	सुमिगु	सुमिह्म	सुमिके	सुमिथाय्	सुमिच्वय्
	गुपिं	–	–	गुमि	गुमिसं	गुमित	गुमिगु	गुमिह्म	गुमिके	गुमिथाय्	गुमिच्वय्

तगि	न्हापांगु हिलासु	याक तँसा	यातहना तँसा	निगूगु हिलासु	याक तँसा	यातहना तँसा				ब्वाय् दासु	
		(˙)नं	स = य्		(˙)सं	त (तः)	गु	ह्म	के	थाय्	च्वय्
६	छिकपि	–	–	छिकपिनि	छिकपि-निसं	छिकपि-नित	छिकपि-निगु	छिकपि-निम्ह	छिकपि-निके	छिकपिनिथाय्	छिकपिनिच्वय्
	वय्कः	–	–	वय्कः पिनि	वय्कःपि-निसं	वय्कपि-नित	वय्कपि निगु	वय्कपि-पिनिम्ह	वय्कः-पिनिके	वय्कःपिनिथाय्	वय्कःपिनिच्वय्
	थःपि	–	–	थःपिनि	थःपिनिसं	थःपिनित	थःपिनिगु	थःपिनि-म्ह	थःपिनिके	थःपिनिथाय्	थःपिनिच्वय्
	मांपि	–	–	मांपिनि	मांपिनिसं	मांपिनित	मांपिनिगु	मांपिनिम्ह	मांपिनिके	मांपिनिथाय्	मांपिनिच्वय्
	भिंपि	–	–	भिंपिनि	भिंपिनिसं	भिंपिनित	भिंपिनिगु	भिंपिनिम्ह	भिंपिनिके	भिंपिनिथाय्	भिंपिनिच्वय्
१०	मनूत	–	–	मनूतय्	ममूतय्सं	मनूतय्त	मनूतय्गु	मनूतय्म्ह	मनूतय्के	मनूतय्थाय्	मनूतय्च्वय्
	खिचात	–	–	खिचातय्	खिचात-य्सं	खिचात-य्त	खिचात-य्गु	खिचातय्-म्ह	खिचात-य्के	खिचातय्थाय्	खिचातय्च्वय्

धलः		पौ

चत्रमिया मेगु सफू

थःगु भाय् ल्वःमंकाच्वंपिं नेवाःतय्‌त
व नेपाल भाषा सयेके मंदुपिं मेपिंत

देछा

नेपाल भाषा सयेका दिसँ !

(नेपाल भाषा सिक्नुस !)
पहिलो भाग

याकनंहे पिदने त्यंगु दु ।

नेपाल भाषा ब्वनेँ मसः
नेपाल भाषा ब्वनेँ थाकु
धाइपिंत लिध्वासा विइत
चत्रमिया मेगु छपु च्वसु

नेपाल भाषा गथे ब्वनेगु ?

(नेपाल भाषा कसरी पढ्ने ?)
पिदन ।

मू १।–